



munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 45. szám tartalomjegyzéke: reflexiók (kassák lajos) • olasz költők verseiből (fordította mária béla) • dokumentumok (közli h. e. és m. k. e.)
 • az asszony így szól (murányi kovács endre verse) • két ember (novella bányai páf) • a gyávaság és a polgári bátorság (jules romains) • a zolai örökség (gró lajos) • henry barbusse meghalt (radnoti miklós verse) • a XIII. nemzetközi zeneünnepély (veress sándor) • a német köztársaság története (tamási györgy) • verseskönyvek (bánáti oszkár) • rajz a címlapon •

1935 október VIII évfolyam 45 szám

Reflexiók

Néhány héttel ezelőtt az egyik felekezeti orgánumban olvastam: „Ha az evangélium — mondja szent Ágoston — korlátlanul elítélné a háborút, hogyan felelhetné Keresztelő szent János az őt kérdező katonáknak, hogy csak úgy üdvözülhetnek, ha a fegyverek letételével és a hadsereg elhagyásával nem követnek el erőszakot és a zsoldjukkal megelégednek... A háború megüzenése a békét szolgálja.”

Az október negyedik esti lapban már azt olvastam, hogy: „Ütött a Tizenkettedik Óra! ... És ugyanakkor, talán ugyanabban a pillanatban Itália összes harangjai zúgni kezdtek, összes gyári kürtjei búgtak s az elkészített hangszórók bömbölték a parancsot... Húszmillió feketeinges rohant az előre kijelölt helyekre, bizonyoságot téven ezzel, hogy kész a parancsnak engedelmeskedni.”

Másnap a reggeli ujságban pedig ezt olvasom: „A sok huzavona, szóbeszéd után végre megszólaltak az ágyuk. Az áldatlan vitában a fegyvereké a döntő szó”... Ime, gondoltam, ismét benne vagyunk a pusztítás örületében.

A világháború emlékei még elevenen élnek bennünk s máris itt van az új háború valósága.

Nem elég, hogy a haladás szelleme tudományos felismerésekkel és technikai találmányokkal lehetővé tette számunkra az emberi életmódot és nem elég, hogy milliókban él a vágy a közösségi béke megteremtése után — mintha örök kárhozatra lennének ítélve, mintha a technikus csak halálos fegyvert tudna gyártani, s mintha százmilliók minden pillanatban kaphatók lennének egymás lemészárlására! Mintha évezredek óta semmi változás nem történt volna az ember „alaptermészetében” és a társadalmi együttélés formáiban. Mintha III. Viktor Emánuel és Hailé Szelasszié uralkodásának idején ugyanott tartanánk testben és lélekben, ahol Dsingisz-khán idejében tartottunk.

*

Amióta eszemet tudom, demokrata és pacifista vagyok. De, amióta a szocializmus tanaival megismerkedtem, nemcsak demokratának és pacifistának vallom magam, hanem azzal is tisztában vagyok, hogy a demokráciát és a békét ki kell tudni harcolni és meg is kell tudni védeni.

A béke sorsa pillanatnyilag a Népszövetségben a nemzetek delegációinak kezébe van letéve. Bármit ígérnek is és bárhogy fenyegetőznek is az olasz-abesszin háború vezérei, a kérdés végeredményben mégis a Népszövetség tárgyaló asztalánál fog megoldódni. Nem azért, mintha a Népszövetség az arkangyalok gyülekezete volna, s nem is azért, mintha az angolok önzetlenül a szociális igazság, az olaszok pedig a

megátalkodott, másképp nem is magyarázható gonoszság szellemét szolgálják ezekben a pillanatokban. Nagyon jól tudjuk, mindkét fél imperialista törekvéseinek akar érvényt szerezni — egyik a fegyverek, másik pedig a moralitás erejével. Olaszország háborút kezdett, ahogyan azt a népszövetségi bizottság megállapította és Anglia — ha másképp nem megy — nagyhatalmi pozíciójának biztosítására, háborút hirdet a háború ellen. A Népszövetség alkotmányparagrafusa értelmében, de mindenki tudja, hogy a Népszövetség végső fokon ezúttal azonos az angol kormánnyal. Valahol olvastam: „A Népszövetség szó angolra fordítva a Nilus forrását jelenti.” Ez igaz. Mégsem mehetünk el Anglia állásfoglalása mellett közömbösen vagy éppen azzal a fölényes kijelentéssel, hogy alakoskodó politikája csak megvetést érdemel a gondolkodó ember részéről. Olaszország a háború eszközeivel is gyarmatokat akar szerezni magának, erre kényszeríti életösztone — mondta Mussolini — különben robbannia kell népszaporasága és tétlenségre utaltsága miatt. Anglia meg akarja tartani nagyhatalmi fölényét még akkor is, ha kormányának az olasz kormány szövetséges helyett új szövetséges társ után kell néznie. Ez az új szövetséges csak a saját proletáriátusa lehet, helyesebben az angol munkássággal együtt, a francia népfrent is, és ilyen nagy kerülővel a francia kormány, amelynek segítségére feltétlenül szükség van, a szankciók végrehajtásához. Az angol kormány politikája nem kevésbé „veszedelmes” játék, mint Mussolini politikája. Amilyen könnyen emez a világháborút, amaz ugyanolyan könnyen a forradalmat idézheti fel. Valószínű azonban, hogy egyikre sem kerül sor. Egyiknek az angol diplomácia számító képessége, higgadt manővrozása veszi elejét, másiknak a beteljesedését a szocialisták nem fogják tudni megvalósítani. Ezt az angol és francia szocialisták is tudják s egyelőre mégsem tehetnek egyebet, minthogy a szankciók kiszabásában és végrehajtásában együtt menjenek saját kormányukkal. A helyzet komoly megítélése távolról sem olyan könnyű feladat, amilyenek az a kívülálló előtt látszik. A pártok keretein belül hosszú, elkeseredett vitákra ad alkalmat, sőt máris egyes vezetők lemondását eredményezte és könnyen újabb szakadáshoz vezethet. Egyelőre azonban úgy az angol, mint a francia szocialista pártok többsége a szankciók mellett foglalt állást s hajlandó a külpolitikai vonalon együtt haladni saját kormányával. Ha kell, a háború felelősségét és az akció gyakorlati lefolytatását is hajlandók vállalni. Hajlandók betársulni a kormány politikájába és így hajlandók a Népszövetség támogatására. Annak ellenére, hogy számtalanszor kijelentették — a Népszövetség nem egyéb az uralkodó osztály nemzetközi érdekképviselőténél a világ dolgozó népességével szemben. Ez volt tegnap, de joggal feltehető a kérdés, hogy ugyanaz-e még ma is? Ma, amikor a nemzeti érdekellentétek kirobbanásának pillanatában az angol, sőt a francia kormány is, mint a Népszövetség két fenntartó és irányító hatalma egyrésztől tengeri, másrésztől szárazföldi pozíciója és mindkét rész gyarmatainak megtarthatása érdekében saját proletáriátusával köt véd- és dacszövetséget. Fennállása óta semmi érdembe vágó eredményt nem produkált a Népszövetség, semmit nem tett a japán-kínai háború megakadályozására, elnézett Németország fegyverkezési akciója felett s most mégis: a szocialista pártok, az orosz szovjettel együtt, benne látják a béke ga-

ranciáját és messzebbmenően az igazi nemzetközi népparlamentet, annak a szervnek a magját, amely hivatott lehet a nemzetközi demokrácia politikai és gazdasági törvényeinek a megfogalmazására. Természetesen, hogy ebből az elgondolásból mennyi realizálódik a gyakorlatban, az nagyrészt az angol és francia szocialista pártok stratégiai és taktikai képességeitől függ. Az adott helyzet nemcsak a szembenálló két nemzet kormánya, hanem a szocialista pártok részére is számtalan elcsuszamlás lehetőségét hordja magában. De, mint a két kormánynak, épenúgy a szocialistáknak is ki kell mondaniok az igent vagy a nemet. Az adott tények határozott állásfoglalásra kényszerítik az ellenfeleket. Jóllehet Olaszország háború nélkül is elérhetett volna bizonyos gazdasági és hatalmi előnyöket, ugyanígy, helyes és időszerű beavatkozással Anglia is elejét vehette volna a mai állapotoknak, de mindennek már elmúlt a lehetősége s ma úgylátszik, az erőszak csak erőszakkal védhető ki. A béke sorsa körülbelül arra a válságos pontra jutott, ahol évekkel ezelőtt az osztrák, német és spanyol demokráciák sorsa állt. A demokráciát azok veszítették el, akik nem tudták megvédeni, s most könnyen azok veszítik el a békét, akik kellő időben és kellő eszközökkel nem tudják megvédeni a háború elszabadult fúriája ellen. Az angolok — hangsúlyoztuk már, hogy nem a béke iránti olthatatlan szeretetükből, hanem hatalmi pozíciójuk érdekében, — most ennek a súlyos feladatnak a megoldására vállalkoztak. Nem a háború és a béke csoportja, hanem az éhes és a jóllakott imperialista nagyhatalom áll egymással szemben, de lehetősége mutatkozik annak, hogy a szocialista pártok kellő előregondolással és a szocialista politika vonalának konzekvens betartásával az adott helyzetet a maguk érdekében kihasználják s a háborús felkészültséget valóban a béke eszközévé alakítsák át. A gyarló tétovázások ideje lejárt, cselekedniök kell, ha nem akarják, hogy a pusztulás hullámai összecsapjanak a fejük felett. De hogyan és mit cselekedjenek? Ezen múlik minden. Erre a kérdésre azonban csak ők, a helyzetnek és saját erőiknek pontos ismerői adhatják meg a választ. Bizonyos azonban, hogy ebben a szituációban nincs igazuk sem a zsebredugott kezű pacifistáknak, sem a mindenáron intranzigens forradalmároknak. Lansbury és Lord Ponsonby dogmatikus pacifizmusa ma épen olyan végzetes lehet a béke ügyére, mint amilyen végzetes volt a német szociáldemokrata vezetők dogmatikus demokratizmusa a demokrácia gyakorlatára nézve — és Trockijék ultraradikalizmusa ma épen olyan végzetes lehet a béke ügyére, mint amilyen végzetes volt a német kommunisták ultimatív politikája a szocialista forradalomra nézve. A „nem fogok fegyvert a kezembe” dogmatizmusa épen olyan veszedelmes a politikai gyakorlat számára, mint a fegyveres felkelés dogmája. A mozgalmi feladatokat a helyzet stratégiája és az erők gyakorlati teljesítőképessége határozza meg. A győzelemre azoknak van kilátásuk, akik számolni tudnak a pillanatnyi lehetőségekkel és akik a pillanatnyi sikerért nem adják fel mozgalmuk végcélját. Abból, hogy az angol és francia szocialisták az adott körülmények között kormányukkal együtt mennek a külpolitikában — semmiesetre sem kell a szocialista álláspont feladásának következnie. Ne feledjük el, hogy az angol és francia kormány csak a legvégső esetben hívja maga mellé segítségül a szocialistákat, s ez a pillanat a kormány gyöngeségének

nyílt bevallását jelenti. Nem az a kérdés tehát, hogy vállalják-e a harcot a pártok, hanem az, hogy milyen becső erővel rendelkeznek ezek a pártok és tulajdonképpen mire akarják felhasználni ezeket az erőket? Egészen mást jelent a kormány szolgálatába állni és egészen mást a kormány gyöngéjét kihasználni. A vállalt harc folyamán egészen mást jelent például azt mondani, hogy le az olaszokkal és éljenek az angolok, mint azt mondani, hogy: le a fasizmussal és éljen a szocializmus. Nem szabad elfelejteni, hogy amíg az imperialista angol kormány az imperialista Olaszországgal áll szemben, addig a szocialisták a fasizmussal készülnek döntő mérkőzésre. Hogy harc közben az angol és francia szocialisták szankciós álláspontja könnyen szociálpatriotizmussá fajulhat? Ez igaz. De, ha ez az igazság végzetesen hatalmában tartja a mozgalmat — ez azt jelenti, hogy ez a mozgalom a gyakorlatban nem is létezik s ha nem létezik, akkor épenúgy nem lehet vele szankciós politikát csinálni, mintahogyan a pacifizmus és a mindenáron forradalmi irányzat oldalára sem lehet a győzelem reményével odaállítani. Az egyik irányzat részére épenúgy nem jelent semmit, mint a másikéra, vagyis még mindig nem való nagyobb feladatok megoldására a felső parancsok végrehajtásánál. Az angol és francia szocialista pártok azonban már túljutottak életüknek ezen a nagyonis kezdeti szakaszán.

*

Kétségtelen, a kormányok viaskodása közben a szocialistáknak alkalom kínálkozik új s talán döntő jelentőségű pozíciók elnyerésére. S ha mindeztideig szembefordultak a Népszövetség intézményével, ez alkalommal talán módjuk lesz hozzá, hogy visszaadják ezt az intézményt eredeti hivatásának. Egyszerű okoskodással: Hamarosan úgy Angliában, mint Franciaországban választásokra kerülhet a sor. Mennél inkább fenyegetővé válik a háború általános kirobbanása, annál hamarabb kell bekövetkezni a választásoknak. Nagyon valószínű, hogy ezeken a választásokon a szocialista pártok, illetve a franciáknál a népfrent pártjai erősen előre fognak törni, ennek következményeképpen komoly szerephez jutnak a kormányban, az angoloknál talán új munkáskormány alakul s ebben az esetben máris adva van a külpolitikai vonal szocialista irányításának, illetve a népszövetségi imperialista politika szocialista politikává való észszerű, szisztematikus átforgatásnak lehetősége. Természetesen ez nem pacifizmus Lansbury értelmében és nem forradalom Trockij értelmében, de szocialista politika, melyet az imperialista háborús konfliktus indított útra és amelyet az aktív békeakaratra kell realizálnia. Lehet, hogy én túl optimisztikusan látom a helyzetet, lehet, de bizonyos, hogy a kételkedők és ingadozók el fognak veszteni mindent. A Lansbury-féle vezérek pacifizmusa ma épenolyan csődöt mondott, mint tegnap a Renner-féle vezérek demokráciája.

Mert a demokráciát és békét nemesak kívánni kell, hanem meg is kell valósítani, azaz, meg is kell tudni védeni.

*

Meggyőződésünk szerint, a szankciós politika szocialista szempontból nem a háborús megtorlás, hanem a békekötés kikényszerítésének eszköze.

Kassák Lajos

munka

Olasz költők verseiből

Libero Altomare: A halál

Csontos és vad sírásó

*csupa mocsok a gyertyáktól és a tömjéntől,
pipacscsokrokat fitogtat,
férgemet és csöndet szór szét
lépései alatt,
bölcsökkel és koporsókkal kereskedik.*

A kórházak sötét termeiben

*háborítatlan járkál,
szemtelenül nevetgél
ápolónővel: a lázzal
megremegteti a lámpákat
és megborzongtatja a betegek testét.
És aztán visszatér lakásába, a temetőbe
néhány kiválasztottal.*

Gyakran követi a hadseregeket a háborúba,

*mint a szajhák
véres szalagokkal ékeskedik,
a vihar ritmusára táncol
és a dögvésszel ül farsangot.*

Minden új embernek, aki születik,

*homlokára üti végzetes bélyegét,
amit többé nem lehet letörölni.*

Corrado Govoni: Akik az úton mennek

*Megy az úton a szegény fekete kéményseprő,
hóna alatt a seprővel,
éles és szomorú hangjával,
mely tele van fájdalommal,
egy karácsonyra emlékezik a hegyek között
és sok fehér és melankólikus dologra;
megy az úton a filozófus rongyszedő,*

botjával figyelmesen keresgél
 a végigkoldult házakból
 összeszedett szemetek között;
 megy az úton a bebugyolált gyufaárus,
 szegényke fázik, pedig tüzet hord magával,
 felgyújthatná vele a várost;
 mennek a falusi koldusok
 és minden kapunál megállnak
 alamizsnát kérni;
 mennek szürke csapatban az apácanövendékek
 sétálni, a város falai közt
 vasárnap délután
 és a fekete szeminaristák,
 akik elszéledtek a szigorú fák között,
 mint a legelő szarvasok;
 mennek utolsó útjukra a szegény halottak,
 mennek a félénk szerelmes párok,
 mennek a vándorok
 szomorúhangú harmonikaszóra,
 mely tele van fájdalommal,
 pár garasért,
 mint a bohócok;
 mennek a hajlotthatú külföldi zarándokok,
 akik Róma útjaira kíváncsoztak.

Ford.: Mária Béla

Dokumentumok

Október első napjaiban kitört az olasz-abesszin háború, hogy világosan dokumentálja a Genfben dédelgetett világbéke illuzórikus voltát. Az olasz fasizmus a hosszú hónapokon át tartó diplomáciai tárgyalásokat arra használta fel, hogy teljesen felkészüljön erre a gyarmati háborúra, amelyre az olasz piac túlságosan szűk keretei és a súlyos nyersanyaghiány szorították és amely gyarmati háború az első tökéletes szimptomája a világ újra felosztásáért megindult harcnak. Az egyik kielégítetlen, éhes hatalom enni akar és a kielégített hatalom Anglia, továbbra is teljességgel biztosítani akarja élelemtárát. Ha most enged, holnapra már többet kellene engednie. A háború pedig az imperializmus mai szakaszában sokkal inkább, mint valaha, elválaszthatatlan a társadalmi rendszertől, éppen úgy, mint a bér munka. Megszüntetni akár a bér munkát, csak a szocializmus fogja.

munka

Az imperializmusok egyre szövevényesebb és különböző érdekek által sűrűn kereszttezett hálóján azonban nehéz keresztüllátni. Kül- és belpolitikai csatározások döntik el mindenütt a közeljövő sorsát. Csoportokat kovácsolnak össze és aknáznak alá. Bátran mondhatjuk, hogy a jövő tisztultabb állapotának kifejlődését az imperializmusok tanácstalansága, az érdekek egymásbafonódása akadályozza.

Am nem kevésbé tanácstalan a szocialista tábor. Ha összehasonlítjuk egymással a külföldi szocialista lapokat, a felvetett kérdések olyan különböző megválaszolását találjuk, hogy szinte megdöbbenő. A viták főleg a szankciók körül folynak. A baloldali angol független munkáspárt, a Maxton-Brockway csoport a szankciók ellen, az önálló munkáspolitikai mellett foglalt állást és ugyanez az álláspontja a Labour Party Lansbury-féle jobbszárnyának is, míg a Labour Party többsége és a III. Internacionále pártjai a szankciók mellett döntöttek. Trockij és az őt követő csoportok óva intenek az egyik, az új n. „demokratikus” imperialista csoport támogatásától és élesen támadják azokat, akik az osztályok harcát a demokratikus és fasiszta nemzetek harcával akarják azonosítani. Komoly szocialista szankciókat követelnek minden országban, minden imperializmus ellen. Szerintük Angliában a „Népszövetség védelme”, Franciaországban a „Szovjetunió védelme”, és a fasiszta rendszerű országokban a munkásszervezetek lerombolása által készítették elő a háború lehetőségét. — A francia népfront viszont majdnem teljes egységben áll a szankciók mellett, de itt is akad olyan különvélemény, mint pl. Jean Richard Bloché. A zűrzavar teljes úgy az imperialista, mint a szocialista táborban. Sőt, ugyanez a zűrzavar van jelen az intellektüellek között is. A harc folyik. Franciaországban a jobb- és baloldal mérkőzik az olasz és az angol befolyásért. A háttérben működik a titkos diplomácia és a megegyezés lehetőségéről is beszélnek. Angliában várják a választások eredményét. Olaszország hol Németországgal fenyegeti Franciaországot, hol a Brenneren áll őrt Franciaország mellett. A háborús események kimeneteléről ilyenformán véleményt mondani nem lehet. Csak a tényeket regisztrálhatjuk és ezért is álljon itt dokumentumként néhány vélemény a nemzetközi szocializmus és az intellektüellek különböző táborából:

Max Werner tudósítása: „A Labour Party munkában.”

A Magic City termeiben tartották meg a párisi nagy tüntető gyűlést a faszizmus hadjárata ellen. A tribünön ott állt Philipp Noël Baker, a Labour Party külpolitikai specialistája, a nagy népszövetségi szakértő. Alig ismertem rá erre a tartózkodóan viselkedő emberre, akit már régóta ismerek a nemzetközi szocialista kongresszusokról. Élénk temperamentummal, elegáns franciássággal beszélt, ami különleges élt adott mondatainak. Kijelentette, hogy pártja megingathatatlanul készen áll a cselekvésre az olasz támadó ellen. Hangoztatta a nemzetközi szocializmus egységes fellépésének szükségességét. Az olasz fasizmusról beszélt, de Hitlert sem hagyta figyelmen kívül: most vagy soha. Ha az olasz támadást nem akadályozzuk meg — mondta —, akkor már a közel jövőben a német fasiszta támadás is bekövetkezik Középeurópában. A diktatúrák megrázkódtatásának korszakába lépünk: a háborúból nem kerülhet ki

egészségesen a fasiszta diktatura. Itt az utolsó pillanat, az utolsó remény a béke fenntartására, de ez csak erős hatalmi nyomással érhető el.

1349

Bakert a második Labour szónok követte: Norman Angel, a derék pacifista. A meglepetés nem volt kisebb. A szigorú, öreg, keményvonású ember hideg elhatározottsággal, a szentimentalizmus minden árnyalata nélkül beszélt. Az észhez, a rideg politikai számításhoz appellált. Az egyesült angol-francia hatalommal szemben az olasz fasizmus nem rendelkezik elég erővel — mondta. Szét kell rombolni a hatalmi blöff kábulatával előidézett suggesziót. Anglia magához ragadta az iniciatívát. Ha Franciaország csatlakozik, akkor a diktaturának elkerülhetetlenül vissza kell vonulnia, mert vele szemben legjobb érv a hatalmi fensőbbiség. A francia baloldalnak fel kell ismernie a felelősségét, döntenie kell. Hogy ez a döntés hogyan ütött ki, arra még ezen a gyűlésen megadta a választ Paul Faure, a francia szocialista párt főtitkára. A Labour Party és Anglia oldalán! De a Szovjetunióval is, aki a nagy cselekvő békeblokkhoz tartozik. Nincsen olyan erő Európában, amely szembeállhatna ezzel a háromhatalmi blokkal.

Ez a francia pacifista, Leon Blum legközelebbi harcos társa is kifejtette, hogy az idő az erőké és hogy a demokráciának erői tudatában kell lennie. Gúnyosan beszélt arról a bizonyos párisi bulvár-sajtóról, amelyet a háború láza fűt és amely arra hivatkozik, hogy hiszen Anglia gyenge és az olasz fasizmus olyan könnyen fogja bevenni Maltát, mint valami kártyavárat. Ezzel szemben tény az, hogy az angolok Napoleont is megverték. — És Faure is teljes erővel hangsúlyozta: Semmi engedményt nem adni, a béke ma az akarat és a hatalom kérdése...

Ezekben a hetekben az európai szocializmus sokat nyert akcióképességben, érettségben, belső koncentrációban és stratégiai rugalmasságban. Az első lépést a Labour Party tette meg. Visszatért az európai politikához és ezzel aktivizálta a Kontinens szocializmusát is. Két évig tartó passzivitás után újra elfoglalta azt a pozíciót, amelyet az 1933-ban Párisban tartott nemzetközi szocialista kongresszuson a párt szónoka, Hugh Dalton képviselt. Dalton akkor kilátásba helyezte pártjának megalkuvás nélküli külpolitikáját és a Harmadik Birodalom újra lefegyverzésének erőszakos keresztülvitelét hirdette. Akkor azonban a Labour Party visszariadt ettől a programtól. Sok csalatkozás és az olasz fasizmus jó leckéje után íme most likvidálta az erőszakot alkalmazni nem akaró pacifizmusát, aminek csak a fasiszta diktaturák voltak az igazi hasznélvezői. — A demokráciák és a fasiszta diktaturák békés együttműködésébe vetett hit illuziójának vége. — Ezen politika likvidálásának szakaszában érdekesen hatott, mint bevezető Keans beszéde a szakszervezeti kongresszuson.

Erről a beszédről többek között ezt írta a Paris Soir levelezője: „Encykliaként hatott a legünnepélyesebb formában. Igazi hadüzenet volt a diktaturák felé, ítélet egy olyan rendszer felett, amely elég vakmerő volt ahhoz, hogy próbára tegye a világ békeakarátát.”

Azután jött a majdnem egyhangúlag elfogadott határozat a szankciók alkalmazásának követeléséről a támadó ellen. Azután Citrine szakszervezeti vezér heves és fontos beszéde, amelyben proklamálta az angol munkásmozgalom új külpolitikáját.

munka

Jean Richard Bloch írja az Ouvreben:

Bármilyen is történjen az etióp határon, ne indítsunk direkt akciót az olaszok ellen. A szankciók? Nem tudom. Vigyáznunk kell! Veszélyes dolog ez a szankciózás. Fogaskerék, amely bármikor elkaphat bennünket. Azt hiszi az ember, hogy csak a körmét veszélyezteti és az egész karja ott marad.

A fasizmus lényegét az emberek kezdik már felismerni. De ne ágyúkkal pusztítsuk el. Megszakítani a diplomáciai összeköttetést, megbélyegezni — azt igen, de egy lépéssel sem többet, mert különben örvénybe sodródunk. Türelem! Mi az a két év a világtörténelemben? Ez az etióp-kaland a fasizmus bukásának első szimptomája. Hogy ez a vég gyors lesz-e, avagy lassú? Ki tud magának hizelegni azzal, hogy ezt előre megmondja. Még a „győztes” fasizmus is tiránusként fog hatni ezzel az örült háborúval. Erőinek legjobbjait, legjobb fiait beleöli ebbe a vállalkozásába. A fájdalom és a bosszú a népben fel kell, hogy ébredjen és ez el fogja söpörni. Tehát semmi erőszak azoknak a népeknek a részéről, amelyek demokratáknak, pacifistáknak mondják magukat. Mi nem zárjuk ki bizonyos esetekben az erőszakot; amikor például minden út bezáródik a jog elől, amikor védekezni kell a diktatura ellen, vagy a szabadságot kell megvédelmezni; de ma ezek az esetek nem állnak fenn. Minden ágyúlövés, amely egy „demokratikus” ágyúból irányul a fasizmus hadserege ellen, nem a fasizmust éri, hanem az olasz nép húsát. És ez éppen olyan szent nekünk, mint minden más nép élete. Hagyjuk abba „a háborút a háború ellen” jelszavát. Egy ágyúlövést sem, egy tördőfést sem.

Gabriel Péri válasza a Humanitéban:

Barátnak meg kell mondani az igazságot. Nem felelnék meg ennek a követelménynek, ha ezt nem mondanánk meg J. R. Blochnak, aki az Ouvreben írt cikkével nagyon megnehezítette a béke barátjainak munkáját. Bocsássa meg nekünk, ha ezt ilyen durván kimondjuk. J. R. Bloch cikkéből az olvasható ki, hogy mi a demokrácia keresztes hadjáratát akarjuk megindítani a fasizmus ellen. Ez nem áll. Az olasz belső rendszer nem játszik szerepet ebben az ügyben. Mi békét akarunk Franciaország és Olaszország között. Utáljuk a fasizmust, de még sokkal jobban utáljuk a háborút. Mi a szankciókat nem az olasz rendszer, hanem a támadó ellen akarjuk alkalmazni. Kell-e alkalmazni a Népszövetség előírt rendszabályait a támadó ellen? Minden kérdés ezen fordul meg. J. R. Bloch azt feleli, hogy nem. Magyarázzuk meg a mi igenlő válaszunkat. Hogyan őrizzük meg a békét? Leszerelés által? Igen, kétségenkívül. Mi egyszer már támogattunk ilyen javaslatot és J. R. Bloch akkor velünk támogatta azt. De ezek az erőfeszítések zátonyra futottak. A Népszövetség jóvoltából? Igen, kétségtelenül. Leginkább azért kellett az is, hogy a Szovjetunió, amikor a Genfben összegyűlt hatalmak lemondtak az ellene való támadásról, belépjen a Népszövetségbe és csatlakozzon az alapkormányhoz. De mit is mond ez az okmány? Az okmány szerzői egy megelőző eljárást gondoltak el a háború ellen. Ez az eljárás sajnos már nem elegendő. Hatásossá tételére a Szovjetunió a kölcsönös segítség elvének

kifejlesztését javasolta. A kölcsönös segítség általánossá tétele már eleve megsemmisíthette volna a támadó lehetőségeit.

1351

Csak a nemzetközi önzés, az osztható békében és a lokalizált háborúban való hit az, amire minden támadó spekulál és amire január óta építi számításait a fasizmus is. Holnap talán a kölcsönös segítség által megszervezhető a kollektív béke. Az idő sürget. Egy ilyen szervezet hiányában a Népszövetség büntető rendszabályokat ír elő: a szankciókat. Le kell erről mondani most is, mint akkor, amikor Japán megtámadta Mandzsukuót? Talán a Mandzsukuó-féle eset utánozandó és követendő példa? Ne higgyük ezt. A fasiszta támadó mai egyetlen reménye az, hogy szétugratja az okmány aláíróit és hogy nem fogják ellene alkalmazni a Népszövetség előírt rendszabályait. Meg kell semmisíteni a támadó ilyen fajta reményeit.

Fogaskerékről beszél J. R. Bloch elvtárs? Milyen véres fogaskerékbe sodródhatunk holnap, ha azt mondják majd: szabad az út a háború számára? Semmiféle erő nem tartja többé vissza a támadást. Mi lesz akkor holnap? Nemzetközi kecseszkecsken.

64 francia intellektüel kiáltványa nyugat védelmére:

Abban az órában, amikor Olaszországot szankciókkal fenyegetik, hogy ezáltal a szörnyű háború rémét idézzék elő, mi francia intellektüelek kinyilatkoztatjuk a közvélemény színe előtt, hogy sem szankciókat, sem háborút nem akarunk. Ezt a visszautasítást nemcsak a hála diktálja nekünk azon nemzet iránt, amely annakidején hozzájárult az ellenség által ellepett francia föld megvédéséhez, hanem az elhivatottságunk is.

Rá akarják szabadítani az európai népeket Rómára. Nem haboznak Olaszországot, mint bűnöst kezelni és pellengérré állítani, mint valami közös ellenséget, azon ürügy alatt, hogy megvédjék egy zagyva, műveletlen afrikai nép függetlenségét. Ez a monstruozus koalíció éppen a művelt nyugati közösség igazi érdekeit sebezni meg, mert az egész civilizáció a legyőzött helyzetébe kerülne. Az intelligencia — ott, ahol még nem vesztette el a tekintélyét — elutasítja magától azt a lehetőséget, hogy bűntárs legyen ennek a katasztrófának az előidézésében. Az alulírottak úgy érzik, hogy kötelességük felemelni a szavukat a halál pusztítása ellen, amely a földkerekség legelőrehaladottabb részének a rombadöntésével jelent egyet és amely nemcsak az életet, az anyagi javakat és ezer és ezer individuum szellemiségét fenyegeti, hanem magát az ember fogalmát, mindazt a dolgot, amelyet a művelt nyugat fensőbbiségének tartottunk eddig. Vajjon nem kell-e megrökönyödéssel látnunk azt a népet — amely a föld egyötöd részét nevezheti birodalmának —, amint szembezáll a fiatal Itália jogos vállalkozásával és magáévá teszi azt a fikciót, hogy minden nemzet egyenlő? Ezáltal segítségül kapja az összes forradalmi erőket, amelyek ugyanezzel az ideológiával igyekeznek megdönteni Italia belső rendjét, hogy egy csapásra elérhessék az annyira óhajtott európai felfordulást. Ehhez a gyalázatos szövetséghez keres alibit Genf is, amely hamis jogi egyetemességgel egyenlővé teszi a fensőbbiséget és az alacsonyrendűt, a civilizáltat és a barbárt. Ez a testvér-gyilkos konfliktus, amely a világ biztonságát homályos érdekek szolgálatában álló vadak kénye-kedvére bizza, nemcsak a béke elleni bűn, hanem

munka

merénylet a civilizáció ellen, azaz az egyetlen érvényes jövő ellen, amely éppúgy, mint tegnap, holnap is nyitva áll az emberi nem számára.

Mi, int 'letüelek, akiknek annál inkább meg kell védenünk a kultúrát, mert mi vagyunk annak legfőbb haszonélvezői, nem engedhetjük a civilizációt maga ellen dönteni. Az ilyen öngyilkosság megakadályozására a szellem minden erejét latba fogjuk vetni.

Abel Hermant, Auguste Bailly, Constantin Weyer, Leon Daudet, Louis Bertrand és még 55 intellektuel.

64 intellektuel nem képvisel minden intellektuelt.

Adua bombázásának a napján, azon a napon, amikor az első csata halottait számolták össze, 64 intellektuel a „nyugati műveltség” védelmére kiáltványt tett közzé, amely a Le Temps október 4-i számában jelent meg.

Ez a kiáltvány különös módon visszaél a francia nép és az olasz nép között fennálló barátsággal, valamint a nyugat és az „intelligencia” fogalmával. A leggyűlöletesebb támadó háború érdekében kiforgatja és önkényesen értelmezi a nép békeszeretétét.

Mi, alulírottak, egész másképpen látjuk az olasz és a francia nép barátságát és azt a szerepet, amelyet a francia intellektüeleknek ma vállalniuk kell. Csodálkozással vesszük tudomásul, hogy akadt francia tollforgató, aki a fajok egyenlőtlen jogát hirdeti, ami élesen szemben áll a francia nép tradícióival és amely annyira ellenszenves a francia közösség nagy részének. Sajnálattal vesszük tudomásul azt is, hogy abban az órában, amikor a Népszövetség igazolja létjogosultságát, minden jóakarató ember szemében, akkor 64 francia intellektuel a genfi intézmény ellen olyan támadást intéz, amelynek arcátlansága csak könnyelműségével vetekszik. Bizonyosak vagyunk afelől is, hogy ezek az intellektüelek távol állanak a néptömegek igazi véleményétől és érzésvilágától. Mi kötelességünknek tartjuk, hogy kényszerítsük a francia kormányt arra, hogy csatlakozzon azokhoz a kormányokhoz, amelyek a békéért és a nemzetközi jog tiszteletben tartásáért küzdenek.

Kérjük, hogy a francia intellektüelek igazi képviselői a francia nép és az egész világ előtt késedelem nélkül hallassák hangjukat.

Jules Romains, Romain Rolland, André Gide, Charles Vildrac, Aragon, André Malraux, Benjamin Crémieux, Franz Masereel, Roger Martin du Gard és még 112 aláírás.

A canterbury érsek felhívása:

Bizonyos vagyok abban, hogy mindannyian egyek vagytok velem akkor, amikor azt mondom: szenved a szívünk annak a hírnek hallatára, hogy megkezdték az Abesszinia népe elleni háborút.

Igaz, ez a nép a modern civilizáció szempontjából elmaradott, de büszke antik szokásaira és mi megremegünk arra a gondolatra, hogy az etiópiákat lekaszálja majd a gondosan előkészített öldöklő gépezet.

Reméljük, hogy a Népszövetségben tömörült nemzetek nem járulnak hozzá, ahhoz a jogtipráshoz, amelyet Olaszország követett el az általa is aláírt és elfogadott egyezményeken. Reméljük, hogy a Népszövet-

ség tagállamai megakadályozzák a háborút és minden erejükkel azon lesznek, hogy visszatérítsék Itáliát a már megkezdett útról és ezáltal megvédjék az ész és az igazság törvényét, amelyet Itáliának ígéretéhez híven be kellene tartani.

1353

Közli: H. E.

* * *

Norman Angell jegyzetei a háborúhoz.

„Ennek a könyvnek a tárgya, a háború megelőzése, mérhetetlen fontosságú. Nyilvánvaló igazságként hangzik ez és öt-tíz-tizenöt évvel ezelőtt mindenki nyilvánvaló igazságként fogadta volna el. De mi olyan korban élünk, melyben a civilizáció a saját létéért harcol s mi most láthatjuk, hogy az utolsó tíz évben a küzdelem a civilizáció hátrányára alakult. A háború alatt, 1914 és 1918 között Európa nagy lépést tett meg vissza a barbárság irányában és 1923 óta még sokkal jelentősebb lépést ezen az úton... Itáliában, Németországban és több más államban a háború megakadályozását nem tekintik fontosnak, ellenkezőleg: dicsőítik a háborút s a békét kigúnyolják... Mégis úgy gondolom az emberiség nagyobb része ellensége a háborúnak és híve a békének.”

Leonard Woolf

Leonard Woolf világosan, keményen fogalmazott sorai vezetik be a könyvet, mely a háború megelőzésére, megakadályozására vonatkozó angol tanulmányokat gyűjti jól elgondolt rendszerrel kötetbe. A könyv: „The intelligent man's way to prevent war” nem tudósokhoz, szakemberekhez, hanem a laikusokhoz szól.

A kötet egyik legjelentősebb tanulmányát — a nevelésügyi és lélektani tényezőkről — így kezdi írója, Norman Angell:

„Azokban, akik szeretnék látni a háború kiküszöbölését a mi világunkból, a problémák bevezetőjeként két, részben rokon, részben ellentétes kérdés merül fel.

1. Hogyan segítsen ez ügyben a nevelés? Miként maradt vissza a nevelés abban az irányban, hogy megtanítsa az embert békében élni embertársaival? Milyen sajátossága legyen az új, megváltozott nevelésnek, ha ugyan ilyenre szükség van?

2. Hogyan viselkedjünk az ember örökölt harcvágyával szemben? Vajjon tényleg „elkerülhetetlenné” teszi-e az emberi természet a háborút, mint ahogy sokan állítják? Mi az igazság ebből a szempontból? És mi a politika ebben?

Az bizonyos, hogy vannak egyszerű és szembeszökő tények, melyek a háború problémájának ezzel a részével összefüggnek s ha ezeket a tényeket lényegükben értékeljük, az segíteni fog az összetettebb nézetek megoldásánál.

Nézzük elsősorban az „emberi természet” ügyét. Talán a legközönségesebb frázis a háború és béke vitájában az az érv, hogy „az emberi természetet nem lehet megváltoztatni, a háború pedig az emberi természet egyik megnyilvánulása.” Minden igyekezet tehát, — folytatják, — mely arra irányul, hogy az emberiséget e korbácsától megmentse:

munka

hiábavaló. Ebben a következtetésben azonban ott a hiba, hogy ez emberi természet megváltoztatására vonatkozik, holott nem ezt, hanem az emberi magatartást kell megváltoztatni. Ez pedig változó, amint hogy megnyilvánulásaiban — berendezkedésben, vallásban, társadalmi vagy politikai alakulásban, tradícióban, törvényben, divatban, szokásban, eszmékben, tervekben, nevelésben, érdeklődésében — a változást a leghétköznapibb megfigyelés is meglátja, s a történelmi tények épp úgy megmutatják, mint a pszichológusok eredményei.”

Az emberi magatartás változó, tehát meg is változtatható. És így hiába hivatkoznak a háború elkerülhetlenségét hangoztatók az ösztönökre. Mert részben ugyan az ösztönök irányítják az emberi magatartást, de ez — intézményeiben — vissza is hat oly módon, hogy pl. az ember gyilkolási ösztöne is visszaszoríttatik s a törvények és a társadalom szervezett ereje „elkerülhetővé” teszi azt a cselekedetet, mely az ösztönben gyökerezik. Vannak erők, — a törvények, — melyek kihatnak az „emberi természet”-re s korlátok közé szorítják ennek kifejtését. Törvények kellene tehát, s amint egy-egy állam keretén érvény szereshető ezeknek a törvényeknek, úgy lehetséges és szükséges olyan nemzetközi törvényalkotás, melynek szervezett ereje a hangoztatott „háborús emberi természet” is szabályozhatja. És miután a törvények érvényesítésének főfeltétele nem a szervezett erő, hanem a fegyelem, a társadalomban élők fegyelme — mert hisz a csak erőszakra alapított és csak az erőszak alkalmazásával végrehajtott törvények soká meg nem állhatnak — épp úgy nemzetközi viszonylatban is fegyelemre van szükség, az egyes államok önfegyelmére, a törvényeknek, még ha önmegtagadással is, de tiszteletben tartására. (Az államok fegyelme természetesen az egyedek fegyelmén alapul s itt van a nevelés igen nagy fontossága.)

De ha mindazt, ami fentebb az emberi természetre és magatartásra vonatkozott, nem is vesszük figyelembe, hogyan magyarázzák azok, akik konokul ismételik a háború elkerülhetlenségét, hogy nem minden háború „elkerülhetetlen”? Hiszen, ha természeti törvény lenne a háború — mint ahogy nem az —, akkor minden háborúnak, amelyik „vajudik”, vagy „küszöbön áll” ki kellett volna törnie. Holott a történelmi tények igen sok esetre mutatnak rá, mikor is gazdasági okok, egyéni cselekedetek, társadalmi vagy vallási irányok megakadályozták a „küszöbön álló”, az „elkerülhetetlen” háborút. De ha egy vagy két, vagy száz háború elkerülhető, megakadályozható, akkor elkerülhető, megakadályozható három vagy tíz, vagy megint más száz háború is, mert akkor nincs természeti törvény, természeti parancs, mely az „elkerülhetlenség”-et diktálná.

„Azt mondani, hogy a megismerés és belátás nem hathat az ösztönök útjaira: a leghétköznapibb tapasztalatok arculesapása.” Így folytatja gondolatmenetét Norman Angell és a nevelés problémájának taglalásába kezd. Ez a probléma szorosan összefügg a fegyelem már előbb megtárgyalt kérdésével és részben feltételez egy nemzetközi központi szervezetet is, mely esetleg a mai Népszövetségből fejlődik ki, vagy más módon alakul meg, mint ahogy ezt a problémakört Viscount Cecil a kötet egyik előző fejezetében megvilágítja. A nevelés tekintetében azt a nehézséget látja Norman Angell, hogy a megalkotandó nemzetközi pszichológiai

és nevelésügyi intézetben, melynek az egész világ nevelését kellene majd irányítani, a vezetés a különböző pszichológiai és pedagógiai iskolák és irányzatok miatt lehetetlenné válik. A tanulmány írója azonban megtalálni véli a kivezető utat és a következő minimális tételeket állítja fel, mint amelyek minden iskola által elfogadhatók és melyek mégis tartalmazzák a nevelés irányának lényegét:

1355

1. Nem az a probléma, hogy az emberiség tömegeit békére neveljük. A tömegek — egyedeikben — mindig is békét akarnak. Csak épp hogy nem látják annak a politikának háborúra vezető lényegét, amely politika számukra a meglévőben adva van s mely politika valójában háborúra vezet.

2. Ha hiányosak is még a tudományok, melyek rendelkezésünkre állanak, a háború kikerülésére elegendő lenne, ha az emberek problémáik megoldásánál a tudományok már megszerzett és beigazolt tételeit használnák fel.

3. Amíg a politikában, a társadalmi élet rendezésében a milliók a már rendelkezésükre álló tudást nem használták fel, nem is szükséges számukra új tudás, a tudományok tökéletesítése, mert ez az új épp úgy figyelmen kívül marad, mint a régi.

4. A népnevelés főelve legyen annak a készségnek a kibontása egyénenként és összesen, mely készség a felmerülő új politikai és szociális szituációkban felhasználja a már ismert tényeket. Igen fontos szerep várna természetesen a pszichológiai tudományokra és fontos lenne, hogy ezt a készségét már az iskolásoknál kifejtsék.

5. Mindenekelőtt igen fontos a tiszta tudat kifejtése. Erre szükség van, hogy mindenki lássa a problémák lényegét és ne hátráljon meg a kérdések előtt. Mi szükségünk van társadalomra, kormányokra, politikára? Vajjon szükség van-e a mindenáron kieroszakolt prosperitásra? Vagy a túlsúlyra a többi nemzet felett, akár gazdasági okokból, akár nemzeti büszkeségből? Biztos, hogy a legtöbb ember nem gondolta még végig ezeket a kérdéseket és egy-egy szólammal elaltatta kételyeit. Biztos is, hogy a milliók nem tudják tulajdonképpen mire is van szükségük?

6. Tény az, hogy a tapasztalat gazdaságtanban és szociológiában sok ponton különbözik. De annál szükségesebb az, hogy a kevés konklúzió, melyben a közgazdászok, a szociológusok megegyeztek, felhasználjassék. Felhasználjassék a közönség által a nyilvános politikában.

A tisztuló emberi tudat — a jövőben — a legszélesebb millióknál is meg fogja találni a válaszokat a felvetett kérdésekre. Meg fogja találni a háború és béke tekintetében. Meglátja majd, hogy a háborús ösztönök: a sadizmus és a mazochizmus a társadalomban élő emberiség végzetes betegségei, s hogy, ami a legnyilvánvalóbb igazság — senki a maga bírója nem lehet — az a nemzetek konfliktusára is áll s eljut majd a háborúra vonatkozó alapigazsághoz is, melyet Norman Angell így szövegez meg:

„Sok olyan oka is lehet a háborúnak, amely ismeretlen marad előttünk, de egy bizonyos: mindaddig elkerülhetetlennek tűnik, míg nemzetközi anarkia uralkodik az emberi társadalomban.”

Közli: M. K. E.

munka

Az asszony így szól:

Uram, ne szídj, ha sirok!
Péri a férjem volt.
S ti jöttetek át a nagy vizeken,
jöttetek ide fehér városunkba
szép új ruhában s idegen dalokkal.
S hogy hívtátok: Péri ment véletek,
messzire, túl a magas hegyeken
a gazdag erdők felé,
melyekről békés tavaszi csillagok alatt
apáink énekeltek elfelejtett regéket.
És ti is énekeltek: vadászat kezdődik
új puskákkal s más fegyverekkel...
De a töröket, régi töreinket itthon hagyátok.
Vidámra fordul az asszony kedve,
ha látja férje vadászatra indul,
társaival s a birákkal s mily igaz tisztesség:
idegen urakkal, halavány urakkal.
De ha megérzi: nem elefánt, vagy bivaly,
nem szárnyas és nem ördögi oroszlán,
de ember az, ellenség, gaz, lator,
ki ellen zajlik a hajtás,
bizony, Uram, összeszorul az asszony melle.
S míg ti vonultok díszesen, énekkal a harcba,
mi itthon némán gondolunk valami szomorúságra,
s könnyezve nézzük kunyhónk küszöbén
férjünk lábanyomát.
Péri elment s te Uram most irást lobogtatsz kezében,
s ezüstöt csörget a szolgád.
Péri elment, örökre, az örök vadászmezőkre — mondod
és olvasod az irást, amit nem értek.
Mert nem értek semmit és nem tudok mást,
csak azt, hogy volt egy Périm, aki esténként
megsimogatta szelíden a hajam
s most csak az irást tartom kezemben
s néhány ezüstöt... néhány ezüstöt...
Uram, kérlek, ne bánts, hogy sírni látsz.

Murányi-Kovács Endre

Nem maradhattak nyom nélkül Mara lelkében a Licskóval eltöltött éjszakák. Eleinte közömbös volt neki, Licskó fizetett, mint akárki más, később utálta, mert a bűn kötötte őt hozzá, aztán valami különös sajnálkozást érzett iránta.

„Mindenki rossz hozzám, csak te vagy jó” — mondotta Licskó gyakran és meglökte gyengéden nehéz fejével. Mintha barmaitól tanulta volna el ezt a mozdulatot.

Hányszor vágyódott már Mara arra, hogy valamelyik fiatal legényke, aki eljött hozzá, mondjon neki valami szépet, csak egy szót, vagy csak megsimogassa. De senki nem mondott neki szépet, senki nem simogatta meg. Eljöttek hozzá és elmentek tőle, a testük beszélt és a lelkük hallgatott, s ha ő már nagyon vágyódott szeretet után és magához szorította a legénykét, galambomnak, kis kakaskámnak, szeretőnek nevezte, akkor idegenkedést látott a másik szemében és gúnyt. Mintha csak azt mondaná: lelketlen dolog vagy te, nem valók a szádba emberi szavak. És most mégis akadt valakije, aki mondott jót és szépet, aki meg is simogatta a maga állati módján. Ezután hiába kopogtattak ablakán a legénykék, senki másnak nem nyitott ajtót, csak Licskónak.

Egy napon azt mondta neki:

„Gyere hozzám lakni.”

„Az jó lesz, legalább majd puha ágyban hálok” — vigyorgott Licskó.

Nem tudta felfogni, mi ment végbe Mara lelkében. Egyszerűen tudomásul vett állati módon mindent, ami körülötte lejátszódott. Csak jó és rossz dolgok léteztek a számára. Jó volt enni, inni, aludni és szeretni, jó volt a csorda, a nap, a víz, a föld, jó volt minden, ami nem okozott fájdalmat és nem váltott ki ijedtséget. Minden más rossz volt és ellenséges. Mara jó. Olyan egyszerű igazság volt ez, minthogy a nap melegen sütött, vagy az eső nedves. Hogy miért sütött melegen, vagy miért volt nedves, ki tudhatná? Mindezekben a dolgokon nem gondolkodott, mert nem gondolkodhatott. A jóhoz az is hozzá tartozott, hogy Mara egy idő óta hímes neveket adott neki. Miért? Mert a lázból fakadtak ezek a nevek, amit a test akkor érzett, amikor összefonódott egy másik testtel. Hisz ő maga is szép neveket adott Marának ilyenkor. Azt mondta neki, hogy: mama — vagy hogy: Sárka. Hát létezett ennél szebb név?! A kedvenc tehenét szólította így. És amikor Mara azt mondta neki, hogy lakjon nála, a hóna alá vette két ingét, két nadrágját, két harisnyáját, kis tükrét és csorba fésűjét, elvitte hozzá és evvel a költözködését már végre is hajtotta.

Azán láthatták a falusiak, hogy Mara ebédet vitt ki Licskónak a mezőre. Röhögtek ezen és arról beszéltek, hogy a végén még összeházalnak, szép pár lesz belőlük, szép gyerekeik lesznek.

„A leányok ragyásak, mint az anyjuk, a fiúk gyügék lesznek, mint az apjuk” — mondta a félszemű Matala.

„Vagy az is lehet, hogy ragyásak is meg gyügék is lesznek mind” — tette még hozzá.

Másként is gondját viselte Mara Licskónak. Tisztán tartotta, mosott, foltozott rá. Olyan magától értetődőnek tartotta azt, hogy gondoskodják róla, mint ahogy más asszonyok a férjükről való gondoskodást. Hogy nem volt a férje? Mit jelent az. Férj és feleség azok, akik együtt hálnak, együtt esznek. Nem is törődött a népek csúfolódásával. Ilyen volt a szokásuk. Azelőtt is csúfolták őt. Ha bement a templomba és szerényen beállt valamelyik oszlop mögé, hogy ne igen láthassák, még a közeléből is elhúzódtak az asszonyok. Pedig azok sem voltak bűn nélkül valók. Szerette Mara a bibliát olvasni. Azt a részt, amely a bűnös asszony megkövezéséről szól gyönyörűségesen, különösen szerette. Milyen szépen megmondta Jézus urunk: Az vesse rá az első követ, aki bűn nélkül valónak érzi magát. Gyakran Licskónak is felolvasta ezt, mást is. Licskó egyideig hallgatta, de aztán lekonyult komor nehéz feje és elaludt.

Máskülönben alig beszélgettek egymással. Licskó nem is érezte a szükségét, Mara meg csak olyan dolgokról beszélgethetett vele, amik nem nőttek túl az ő egyszerű értelme határán. Állati életet éltek egymással: dolgoztak, ettek, szeretkeztek, aludtak.

Bizonyos idő múltán Licskó megszokta az új életet, kezdett követelőző lenni. Már nem elégedett meg annyival, hogy csak vasárnap főzött neki brinzás haluskát a párja. Máskor is azt akart enni. Ha Mara kihozta neki az ebédet a mezőre, le sem vette a fazék tetejét, csak föléje hajolt és megszagolta páráját.

„Már megint nem főztél brinzás haluskát” — mondta csalódottan és ingerültséggel a hangjában.

„Honnét vegyek? Uraknak való étel az. Drága.”

„Nékem brinzás haluska kell. Rossz vagy!”

Mint egy makrancos gyerek hajtogatta ezt.

Néha gonoszul nézett Marára.

Egyszer éjjel, amikor nagyon fáradt volt Mara, mert egész nap a mezőn kapált és Licskó szeretni akarta, ellökte őt magától.

„Erigy már, te mindig éhes, másra sincsen gondolatod.”

Vörös erecskék mutatkoztak Licskó szemében és megverte Marát.

Ettől kezdve gyakran összeverekedtek. Kihallatszott az uccára acsarkodásuk veszett lármája. Az emberek megálltak az országúton és a fejüket csóválták.

Sajnálták Marát, amikor látták a karmolásokat és a véraláfutásokat az arcán.

„A csendöröknek kellene beleavatkozni.”

„Még agyonveri az az állat” — mondták az asszonyok, akiknek puhább volt a szívük, mint a férfiaké.

Hát még mit mondtak volna akkor, ha tudják, hogy másállapotos volt a Mara?!

Maga Mara is gyakran gondolt arra, hogy kiadja Licskó útját. Jobb sora volt neki azelőtt, szalmazsák volt csak, de legalább senki sem verte.

„Te fejnélküli! Szedd a sátorfádat, de mindjárt, erigy a bűdös teheneid közé!”

Licskó ilyenkor nagyon megijedt. Meg-meglökte nehéz fejével az asszonyt és bárgyún nyöszörgött: 1359

„Nem. Nem!”

Mara megsajnálta és maradt minden a régiben.

Sokat gondolt a gyerekre, akit a szíve alatt hordott. Volt már neki gyereke. Kettő is. Fiúcska és lányka. Aranyból volt a hajuk. Ferkó és Katuska. De a háború alatt meghaltak vörhenyben. Akkoriban nap-nap után vittek ki az asszonyok a vállukon a kis koporsókat a temetőbe. Őneki két koporsót kellett kivinni egyszerre. Egy nap haltak meg Ferkó és Katuska. Mostanában néha hallotta a hangjukat és néha beszélgetett is velük.

Elállt az esőzés, a falu életének a szekere visszazökkent a megszokott kerékvágásba. A parasztok dolgoztak földjükön, hátukra tüzelt a nap, a földek szélén, mint a piros pipacsok, virítottak a kendők, csecsemőket ringatott bennük a szél. Néha felegyenesedett valamelyik dolgozó asszony, odalépett a háromlábú kendő-bölcsőhöz és megszojtatta síró gyermekét. A naptól, mintha aranyból lett volna az anyák melle.

Az egyik délután Licskó csordája a víz közelében pihent. Feküdtek a barmok szelíden és lustán, a szájuk ide-oda járt a legelés utáni kőrödzésben. Csak a feketeszájú bika járt gerjedten körbe-körbe egy tehénnel. Kicsi volt a tehén, ha a bika rátette két lábát, lecsuklott alatta, gyenge volt ahhoz, hogy magába fogadhassa a nagy állat erejét. Egy ideig álltak, aztán újból kezdték körbejárásukat és folytatták a következő kísérletig. Keresztül léptek pihenő teheneken, nyugtalanították őket. Most aztán egy másik tehén is melléjük állott és mintha segítségére akarna lenni a bikának, tologatta a kis tehenet feléje és néha maga is ráugrott. Körbe-körbe. Olyan volt ez, mint valami tánc. Nehéz és természetes tánca az ösztönnek. De könnyedség is volt benne. Amikor a bika fölemelkedett, olyan volt, mintha szárnya lenne. És a kis tehén buta és szép és csalódott mozgásában volt valami az ősi, buja asszonyok táncából a férfiasság oltáros jelképe körül. Körbe-körbe. Az első tánc volt ez a világ kezdetén és az utolsó tánc lesz ez, amikor megszólalnak majd az ítéletnap harsonái. Körbe-körbe. Fehér nyál csöpögött a feketeszájú bikából, néha kapált egyet a lábával. Végre elérte a tehenet. A háta hatalmasan és görbén rajzolódott fel a háttérre, a teste vonaglott, mintha robbant volna benne valami. Egy kör volt a két állat egybeolvadásában. A föld megremegett. A tehén szeme olyan volt, mint a szerelemrészeg asszonyké. A bika szemének csak a fehérje látszott.

A levegőnek trágya és párzás szaga volt.

Egy feltűrt nadrágú paraszt kendert áztatott a vízben. Asszonyok ruhát mostak. Libák gágogtak. Gyerekek hancuroztak. A víz énekelt a nyárról, a titkokról, amelyeknek tanúja volt folyásában. Helyenként örvénylett, feketeszínű volt, mint a szenvedély. Az ég kéken megcsodálta magát a vízben.

Dús és termékeny párák szálltak a partokról az ég felé.

A feketeszájú bika meg-megrázta a fejét. Bögölyök nyugtalanították, nem győzte elkergetni őket hosszú, bolyhos farkával. Nyakán kiduzzadtak az izmok, másutt is megrezzentek minden mozdulatánál.

munka

Olyan volt, mint egy élő, nyugodt hegy. Egy bögöly a fülébe szállt. A bika leszegte a fejét, rázott rajta egyet. A bögöly nem repült el, csípte, a vérét szívta. Kapált a bika haragosan. Aztán megmozdult, futni kezdett. Dübörgött a föld alatta. Port vert fel. Mintha egy nagy felhő futna a föld színén. Egy nagy hegy. Mozgó hegy. Élő hegy. A víz felé futott, hogy megmerítse magát benne, hogy kikergesse a bögölyt a füléből.

Licskó elállotta az útját.

„Felhő, te!”

Ráemelte a botját, vissza akarta riasztani, mert még elcsúszhat rohanásában és lábát törheti.

De rohant a bika, véres volt a szeme, a szarva befelé hajlott hegyesen, gyilkosan. Az elébb még benne volt mozdulataiban az élet, de most a halál dolgozott bennük.

„Bolond bika, hova rohasz?”

De rohant a bika vészes horkantással, nem állt meg. Nem játszani akart, ahogy már oly sokszor és ahogy most Licsko gondolta. Mert nevetett és készült a játékra. De a bika leszegett fővel nekirohant, szarvára kapta és feldobta a magasba. Licsko gerince eltörött, belei kilógtak, a lába megremegett még gyengén, aztán nem mozdult. Szeme fehéren meredt a tiszta kék égbe. A halál letörölt arcáról minden bambaságot.

A bika kijött a vízből, megrázkódott, lassan odalépett a holttesthez és megszagolta. Aztán visszament a csordához. Egy másik tehénnel kezdett körbe járni. Körbe-körbe.

Amikor Mara elé fektették Licsko holttestét, nem tépte a haját az asszony, sem a ruháját, nem sirt, nem jajveszékelt, csak azt mondta:

„Oda az ágyra fektessék.”

Mara felemelte a kezét és erre csendesen, csoszogva mindenki kiment és ő magára maradt. Csak kintről lehetett hallani mormolást. S ha most látják, csodálkoztak volna rajta, mert Mara a fejét leszegte és meglökte vele nehezen és gyengéden Licskot és mosolygott. Aztán nem csinált semmit, csak ült ölbetett kézzel és nézett mereven a levegőbe.

Igy ült sokáig. Egykori férjét látta, a szép szál férjét. Elment a háborúba, aztán valahol bedobták egy sírba, meszet hánytak rája. Ferkót látta és Katuskát, aranyból volt a hajuk, aztán egy nagy légy repült Katuska arcára és nem emelte fel kicsinykezét, hogy elhessegesse magáról. Sok-sok arcot látott pirosan és gerjedten, amint fölébe hajoltak. Licskot látta, amikor hozzá hozták a legények és amikor visszatartotta, hogy ne menjen ki az éjszakába. Egy nyelvetöltőgető gyereket látott, aki csúfszót is kiáltott utána. A templom tornyát. Egy kapát. Egy tálban brindzás haluskát is látott. Ő volt a bibliai bűnös asszony, de nem kövekkel, hanem fájdalommal dobálták meg. Hol van az a Jézus, aki megállította volna a fájdalmat?! Nehéz, lassú léptekkel, az öregasszonyok mozognak így, végigment a szobán és befüggönyözte az ablakokat. Aztán kiment a kamrába és visszajött egy kötéllel a kezében. Egy ideig önfeledten morzsolta a kötelet, ahogy az olvasót szokás. Aztán felkötötte magát.

Alig észrevehetően ide-oda ingott a test a kötélen. Durva bakancai óriási árnyékot vetettek a földre.

Bányai Pál

A gyávaság és a polgári bátorság

1361

(1935. szeptember 29-én Medanban, Zola halálának 35. évfordulóján mondott beszédből.)

Soha nem volt még ennyire szükségünk ilyen magasztos példa szemlélésére. Soha nem volt több okunk arra, hogy felmérjük ilyen érték, ilyen erény jelentőségét. Ahová csak nézünk, a határokon innen, a határokon túl, mindenütt az intellektuellek ezerszer meghatározott elernyedését, megköttyagosodott utánzási vágyát látjuk magunk körül. S ez nemcsak abban nyilvánul meg, hogy elmerülnek az életben (ez, sajnos, emberi valami s így esetleg megbocsátható), de abban is megnyilvánul, hogy vakon szolgálnak s dicsőítenek. Ha a bálvány erős és félelmet gerjeszt, a talpát nyalják. Igen, néhány év óta a polgári gyávaság permanens, egyetemes kiállításához asszisztálunk. És mint a jól megszervezett kiállításon, a termékek gazdag színárnyalataiban, minden modellt megtalálhatunk. A díszhelyen a szellem és igazság árulóit, ezeket a kvalifikált bűnösöket láthatjuk. Ők nem elégednek meg azzal, hogy hallgathatnak és engedelmeskedhetnek, hanem egymással vetélkednek, hogy ki tud közülük hangosabban az ész, a jog és az igazság ellen kiáltani, és ki legdühödtebben taposni az emberi szabadságon, lelkiismereten, a béke és munka ideáljain. Elegendő kinyitni valamilyen ujságot ahhoz, hogy üvöltésük hallhatóvá válljon. Mást sem hallani csak őket. Ám ezeken a primadonnákon kívül egész sereg kis gyáva, fél és negyed gyáva él, akik mindig csak felét vagy negyedét mondják el gondolataiknak, akik nem akarják megfosztani magukat bizonyos szentesítésektől és hódolatoktól, akik meghúzódva a sarokban csak annyit mondanak: „de igen, bizonyára... Tudom jól...” Ezek azok, akik soha sincsenek ott, ahol veszélyeztetni kellene valamit, ahol kompromittálódhatnának és akik aggódva kérdik önmaguktól, hogy vajjon ki lesz a holnap mestere, aki félelmes lesz az ilyenfajta ideologusok szemében, de akinek lemosolygását ők már előre gyakorolni akarják. Már most keresik a módját annak, hogy vajjon hogyan fogják kigúnyolni a mesterhez szegődő csapatokat. Ezek a népből származó intellektuelek rettegnek attól, hogy esetleg nem tetszenek a közvéleménynek, viszont utálattal, fájdalmas elnézéssel és megvető könnyörületességgel hallgatják messziről a népet, amely kenyeret, békét és szabadságot kér. Ujból ismétlem: nem volt olyan korszaka a történelemnek, amikor annyira szükség lett volna az intellektuellek bátorságára és mindenekelőtt a nagy intellektuellekre. Mert sohasem volt annyira szükséges az, hogy felülről, messzire, tisztán lássunk. Mert sohasem kellett ennyire védekezni a hamis bálványok igazsága ellen és sohasem volt ennyire szükség arra, hogy kigyógyuljunk a megrontásokból. Néhány év óta rossz úton járunk, vagy jobban mondva: két keréssel jó talajon és két keréssel az árokban vagyunk. Még egy kis vakság, még több ebből a nagyméretű örületből és a legszörnyűbb katasztrófába zuhanunk. De elegendő lenne az ész parancsára hallgatni és a világ egyetlen lendülettel máris elkerülné a zuhanás veszélyét, akkor, ha a haladás útjára lépne, arra az útra, amelyet

munka

a szellem hőroszai jelöltek ki számunkra és amely sohasem létezett változást hozna részünkre. A veszély kapujában és a fenyegetések között ebben a határozott pillanatban új nagy remény születik bennünk.

Talán csak tőlünk függ, hogy a világ erkölcsi megszervezése, életünk rendje végkép megalapozódjék abban az órában, amikor az erőszak és az anarchia hívei készen állanak a rombolásra és gúnyosan nevetnek az összeomláson. Mindannyiunknak megvan a maga szerepe ebben a tragikus konjunkturában. A feladatok bizonyos fokig ki vannak jelölve. És szép az, hogy ma nyílik alkalom arra, hogy lelkiismeretünkre hallgassunk, ma, amikor mindannyian annak a halhatatlan igaznak a tekintete előtt állunk, akit *Zolának* neveztek és akit ma ünneplünk.

Jules Romains

A zolai örökség

Ez év áprilisában múltott ötven éve, hogy Zola nagy regénye, a *Germinál* megjelent. A félévszázad elteltével az irodalomkritika ma már szinte egyöntetűen állást foglal a naturalizmussal szemben, holott a *Germinál* még ma is több, mint csak irodalomtörténelmi adat, vagy eset: a világirodalom egyik elevenen élő alkotása.

Történelmi távlatból nézve a művészi alkotásokat más szempontok szerint ítéljük meg, mint megjelenésük idejében. Kérdés, hogy a naturalizmus elleni mai állásfoglalás szempontjai helyesek-e s hogy a *Germinál* egyáltalában beskatulyázható-e a naturalizmus keretébe?

A kérdés jogos, mert a mai irodalom nagy része, akárhogy is leplezi, belső lényegében csak igen kismértékben szabadult fel a naturalizmus alkotóerejének hatása alól. Hiszen úgy a „modern szocialista” regényekben, mint pld. az egész magyar irodalomban is, báró Eötvöstől, Tolnain, Móricz Zsigmondon keresztül egészen az új „népiesekig”, majd minden írásban fellelhetők a nyomai. A magyar írók nagyrésze épen úgy Zola hatása alatt írta regényeit, mint ahogyan novellistáinknak még ma is Boccacio és Maupassant a tanítómestere.

A szocialista írók nagyrésze nyíltan Zola követőinek vallja magát, mert szerintük a valóságábrázolásnak csak egy módja van: ez pedig a naturalizmus. Ők Zolában csak azt kifogásolják, hogy a naturalizmusa nem foglalt állást a társadalom-politikai kérdésekben és hogy a Zola regények munkásfigurái társadalmi szempontból nem voltak harcos emberek.

A polgári írók a naturalizmus ellen annak földhözragadottságával, materializmusával érveltek. Gyakorlatilag csak azt az állásfoglalás nélküli objektivitást vették át Zolától, amit a szocialisták kifogásoltak. Egyik front sem vette észre, hogy milyen ellentmondásba keveredett. Hiszen az objektivitás a naturalizmus lényege, aki ezt kifogásolja, nem vallhatja magát naturalistának, mint a szocialista írók. Viszont azonban, aki ezt a sajátos objektivitást elismeri, az semmi esetre sem vádolhatja a naturalizmust földhözragadt anyagiassággal.

Persze a két oldalról felvetett más-más szempontban van némi igazság. De csak annak a megfigyelőnek az igazsága, aki pld. egy térben álló szobor plasztikáját következetesen csak egy oldalról nézi. Ez az egyoldalú szemlélet és gondolkodás különben általában jellemzi korunkat. A mai ember nem képes a technikában, művészetben, tudományban feltűnő rendkívül gazdag részleteredményeket egységes folyamatba dialektikusan összelátni. Így a naturalizmusnak is csak relatív hibáira bukkantak rá és elsikkadtak előttük nagy és kétségbe nem vonható eredményei.

1363

A Germinál jubileumával kapcsolatban majdnem mindenütt az ötvenéves naturalizmusról emlékeztek. Holott a Germinál már nem a naturalizmus reprezentatív alkotása. Ez a könyv Zola belső írói fejlődésének eredménye, amely túllendült az író által önmaga részére megszabott kereteken. Lényegében persze nem választható el attól a naturalizmustól, amely szorosan összefügg a francia társadalmi és irodalmi alakulással. A francia irodalmat általában az érzékelhető valóság ábrázolása jellemzi. Ez a törekvés a polgársággal kialakuló tökéletes rendszerben, illetve a rendszer materializmusában, az irodalmi realizmus alakjában ölt formát. Zola, közvetlen elődei, Balsac, Flaubert, a Goncourt testvérek által megkezdett úton akart tovább haladni. A naturalizmus nem volt művészi forradalom, amely teljesen szakít a tegnappal. Ugy tartalmában, mint ábrázolási módszerében szervesen beilleszkedett abba a láncba, amelynek elején Molière, Voltaire, az encyklopedisták álltak. Zola még abban is pontosan követi az elődöket, hogy akár mint Molière vígjátékaiban, Balsac a Comédie Humaine regénysorozatában, vagy Flaubert a Bovarynéban, ő is leleplez valamit: a II. francia császárság polgárságát. És ő is felfedez valamit: az akkor alakuló munkásosztályt.

De azért Zola semmi közösséget nem akart vállalni a francia irodalom hagyományaival és még Balsac realizmusával is élesen szembeállította a maga naturalizmusát. Az irányzat teljes elhatárolására törekedett. De amikor a naturalizmus konkrét elméleti megfogalmazására kerül a sor, Zola kijelentései a valóságban nem húzzák meg olyan élesen az általa említett határvonalat. Ezekből a kijelentésekből láthatjuk, hogy ő sem tudta precízen megfogalmazni a naturalizmus lényegét.

Egy bizonyos, a naturalizmus, mint meghatározás, nála sem jelentette vulgár módon a természet lemásolását. Hiszen Zola zsenije tökéletesen konstruálta meg regényeit. Ezek az írások zárt, kiegyensúlyozott egységek, aránytalanságok, eltolódások sehol sem bontják meg a felépítés harmóniáját. A művészi konstrukció pedig eleve kizárja a szolgai utánzást, vagy akár a másolásra való törekvést. Az a közhit, hogy a naturalizmus a természet- és az életjelenségek egyszerű kópiája, Zola sokat és sokszor vitatott objektivitása nyomán terjedt el. Ő ugyanis műveiben az író egyéniségének teljes kikapcsolására és bizonyos, mondhatnók számítási rendszerre törekedett. Mert szerinte az élet az egyéntől függetlenül, meghatározott törvényszerűségek között mozog, amelyeket megfigyeléseiből következtetve, írásaiban akart dokumentálni. Egész életében ezt a törvényt kereste úgy, ahogy az író általában minden munkájában önmagát akarja egyre teljesebben kifejezni. Zola azt hitte, hogy az élet törvényszerűségeit csak tárgyilagossággal lehet meg-

munka

közelíteni. Mindent pontosan megfigyelni és tudományos precizitással megírni. Ez volt a naturalizmus alapvető szempontja és ebben akart el-különbözni a szerinte tökéletlen Balsac-féle realizmustól is. Balsac „munkái tele vannak az élet viharzó és szabálytalan megnyilvánulásai-
val. Olyan rendszertelenek, mint amilyen Balsac élete volt. Ezek a balsaci történetek sokszor önkényesen vannak megfogalmazva s mindig ugyanazok a típusok jelennek meg bennük, mintha megrendelésre készültek volna. Nyilvánvaló, hogy Balsac rossz úton járt. Az írónak nem szabad idegeire bízni magát, hanem olyannak kell lennie, mint a jó kézművesnek. Az idegláz, amelyben például Flaubert is győtrődött, tévedésekhez vezet. Épen úgy, mint Stendhal pszichologizmusa is... Az író sikere attól függ, mennyire képes a látható folyamatokat megírni.”

Ezekkel a kijelentéseivel dokumentálta Zola, hogy mennyire nem képes elhatárolódni a francia irodalom tradicionális célkitűzéseitől. Racine tragédiáinak, Renan katolicizmusának, Villon balladáinak ugyanez az alapmotívuma: a látható folyamatokat akarták ők is megragadni. Zola tehát nem kanyarodhat el hirtelen. Hiszen az általa hangoztatott felfogás miben sem különbözik akár a forradalom előtti királyi tudományos akadémia felfogásától. Ez az akadémia elutasította dr. Messmer animal magnetizmusát, különben a modern pszichoteraphia egyik alap-pillérét, mert ez a tudomány nem látható és nem érzékelhető alapokon nyugszik. Hatásaiban pedig a babona területeit érinti. Messmerről Zola is körülbelül így fogalmazta volna meg véleményét.

Az értelmi gőg heve a francia forradalom óta csak még jobban felfokozódott. És ha a jakobinusok templomában felállított Ész istennő szobra nem is maradt a helyén, az intellektus kultusza megmaradt. Stendhal és pláne Bourget pszichologizmusa elszigetelt jelenségek. A francia irodalom a pszichológiai momentumokat értelmileg tudatosított formában ábrázolja. Aminthogy az érzelmi tényezők is háttérbe szorulnak. A francia regényírás ragyogó alkotásaiból hiányzik az oroszok talán könyörületességnek nevezhető érzelmisége, ami annyira átmelegíti az orosz regény realizmusát.

Az érzékelhető valóság, a látható folyamatok — a II. császárság kapitalisztikus berendezkedésének lázában, az új piacok hódításának, a gépek, a gyáripár, a munkamegosztás újjáalakításának hőskorában még inkább előtérbe nyomulnak. Az események külsőséges, objektív ábrázolása adva van a korban. Zola rajong a tudományért, hisz benne. És amikor ceruzával és notesszel a kezében kilesi az emberek beszélgetéseit, vagy amikor a Rougon Macquart ciklust Claude Bernard orvos kutatásai alapján az átöröklés tudományos tézisei szerint építi fel, külsőleg is kifejezésre juttatja ezt a hitét. Az akkor kialakuló tudományos materializmussal, hirdetőivel együtt vallja, hogy a tudomány az értelemre és a természetre támaszkodik. (A matematika is a természet kifejező-dése.) Minden a természetes igazság megismerésén múlik. A társadalom élete és az egyénben a vér öröklött hajlamai közös nevezőre hozhatók. Zola a natura, a materialisztikus valóság talajára állt. *És ezzel megteremtí az irodalmat, amely a materialista irányba orientálódott tudomány belső lényegéhez hasonlóan egész rendszerét a megfigyelésre és a tudományos kísérletre építi.*

Zola megfigyelte az embereket, kutatta bennük a vér hajlamait, kereste azokat a tényezőket, amelyek ezeket a hajlamokat befolyásolják. A Rougon Macquartok családfáján minden ág és minden gyümölcs az őszanya vérenek más és más változata. Minden kis hajtás más és más karakter, különböző pszichológiai sajátosságokkal és mégis egyazon vérközösség tagjai ők, akik a végzet meg nem másítható súlya alatt cipelik sorsukat. A predesztináció szinte vallásos dogmatizmusa vas- kapocsként köti össze regényei figuráit.

Zola a felkutatott jelenségek precíz és tökéletes leírásával új esztétikai normákat alkotott. A jelenségek megmutatásával sohasem a szép és a csúnya, hanem a valóság és a valóságellenes határvonalait húzza meg. Etikailag értékel. Az esztétika nála etikává alakul, mert ő a szépség alapját a jó és rossz feltárásában látja. Valóságkutatásában az igazságot hajszolja, tudományos objektivitása a felfedezett igazság könnyörtelen kimondására és ezzel a II. császárság életének akaratlan leleplezésére kényszeríti. Zola nem szociális meggondolások alapján, hanem egységes filozófiai, esztétikai és etikai szemlélete logikáját követve, írta meg korrajzát, ezt a minden idők legnagyobb riportsorozatát.

Ötven év alatt a társadalom főképen a technikai fejlődés következtében a kollektivizálódás irányába fejlődött. Az egyén szubjektív akarata ellenére új, mechanikus civilizáció keletkezett, amely még nem alakította ki maga fölé új kultúráját. Az irodalomban talán épen ennek a folyamatnak a visszahatásaként az alkotások középpontjába az író szubjektív élménye került. A regény valósága az író átélésének mélységétől, intenzitásától függ. Az irodalom szociális tartalmát és értékét az író ember- és világszemlélete határozza meg. A regényben nagyobb szerep jut a szubjektív lírának és ugyanígy annak a fantáziának is, amely a valóságban sohasem élt, de mégis, a kort és a valóságot reprezentáló figurák teremtésében nyilvánul meg.

Természetes, hogy Zola sem tudta teljesen kikapcsolni regényeiből a szubjektív elemeket. „A művészet — mondta — a temperamentumon keresztül nézett természet.” Ez a kijelentése leleplezte a naturalizmust. Rámutatott arra, hogy Zola a maga temperamentumával csak a megfigyelt és nem az átélt valóságot írta le. Megfigyelésekből csak impressziókat nyerhetünk, mert az ember életét sohasem lehet olyan megfogható és pontosan lemérhető vizsgálat alá vetni, mint valami kémiai elemet vagy akár mechanikus fizikai jelenséget. A naturalizmus bizonyos értelemben tárgyként kezelte az embert s ma már látjuk, hogy épen ezért Zola mennyire impresszionisztikus volt (s így megértjük nagy hadakozását a korabeli impresszionista festők elismeréséért is). Az impressziók ellenőrizhetetlenül szubjektív képei nem mindig fedik a valóságot. De ezenkívül is, a naturalista regény a figurák megrajzolásánál csak azok helyzeti energiájából és nem belső adottságaikból indult ki. Zolánál mindig a cselekvés karakterizálja az embert, holott a valóságban a cselekvés nem mindig azonos a cselekvővel. Épen ezért a valóságot szenvedélyesen kutató naturalista Zola sohasem tudott olyan pregnánsan, olyan szinte fizikailag tapinthatóan élő embereket megrajzolni, mint pld. a naturalizmustól szemléletben és eszközeiben távol álló Tolsztoj.

Ugyancsak Zola impresszionizmusának volt a következménye az is, hogy a naturalizmus alapjában véve elmerült a részletekben és ezeket a részleteket sohasem tudta egységes folyamatba összelátni. Zola minden regénye úgy hat, mint az élet egy-egy kiszakított részlete, míg pld. Tolsztoj regényeinek egy fejezetében is benne van az egész élet. Zola csak analizált, de szintézist már nem adott. A részletek így önállósultak s természetes, hogy azokat Zola túldimenzionálta. Ezért aztán sokkal romantikusabb, mint az általa annak tartott Balsac, Sőt, a részletek dimenzióit annyira felfokozta, hogy a zolai romantikus látás egy bizonyos ponton már saját ellentétébe csapott át. A *Germinál*-ban túllendül a naturalizmuson és a realizmushoz visszatérve, végre elérkezik a valósághoz.

Zola a *Germinál* megírásánál is előbbi regényírói módszerét követi. Tanulmányozza a munkáskérdést. Rengeteg forrásmunkát olvas. Többek között Play: A munkások Európában, Jules Simon: A munkás, Gomain Lemaire: Társadalmi megoldások, Duccare: A bányaválság című műveket, azonfelül rengeteg újságcikket, amelyek sztrájkokról számolnak be. 1884-ben Giard, Valenciennes radikális képviselőjével bejárja a sztrájkban álló bányavidéket, tanulmányozza az embereket, leszáll a tárnákba, beszélget a bányászokkal és a mozgalom irányítóival. Mindenre felfigyel és mindent lejegyez.

És mégis, amikor 1885-ben a *Gil Blas* című lapban a *Germinál* folytatásokban megjelenik, valami egészen mást kapunk, mint Zola eddigi írásaiban. Ennek okát semmiesetre sem abban kell keresni, hogy a mű megjelenése után a képviselők a kamarában interpelláltak a bányászok helyzetéről, amelyre az egész ország felfigyelt. Azóta a bányászok helyzete, az akkori viszonyokhoz képest, Franciaországban lényegesen megváltozott, a *Germinál* viszont ma is „aktuális”. — Zola és a Párisban élő Turgenyev jóbarátok voltak. A *Germinál* Turgenyev halála után két évvel jelent meg és sok kritikus a műben Turgenyev *Őstalaj* című regényének utánérzéseit fedezte fel. Kétségtelen, Zolára nagy hatással voltak a Turgenyevvel folytatott beszélgetések, amelyek során szóba kerültek az orosz forradalom problémái, Bakunin konfliktusai Marxxal és az Internacionáléval. Turgenyev elmélyítette Zola társadalmi látását s lehet, hogy a *Germinál* anarchista figurája, Souvarin, is ezeknek a beszélgetéseknek a hatása alatt került a regénybe. Az is bizonyos, hogy a *Germinál* alaphangjában és szellemében sokban hasonlít a klasszikus orosz regényekhez.

Mégis azt az újszerű hatást, amelyet a regény kiváltott, nem külső körülményeknek, hanem magában az írásban jelentkező változásoknak tulajdoníthatjuk. A *Germinál*-ban alapjában véve Zola minden írásánál erősebben domborodik ki a riportszerűség. Külsőleg nem is más ez a munka, mint tudósítás a bányászok életéről és „helyszini közvetítés” egy bányászsztrájkáról. A munkát azonban már-már élménnyé magasztosodó központi gondolat sugározza be. Megvan benne az az átfogó szempont, amely a klasszikus orosz regényekben az emberi élet iránt érzett bensőséges mély részvét formájában jelentkezik. Zola objektivitása átalakul. Nem az érdektelen szemlélő beszámolója ez a könyv. Az élet lenyűgöző hatása alatt az együttérzés hangja szólal meg benne. Az előző

regények hősei az átöröklés elméletét illusztrálták, eszerint a törvények szerint mozogtak. A Germinálban csak Etienne, a Pálinka mosónőjének a fia képviseli a törvényt. A többiek már nem törvényt illusztrálnak, hanem sorsukat dokumentálják, amelynek fordulatait társadalmi helyzetük szabja meg.

1367

De a könyv nem politikai tendencírás. Csak épen az impressziók helyét a tények foglalják el s ez társadalmilag elmélyíti a mondanivalót. Az események nem merülnek el a részletek analizisében. Úgy a cselekmény, mint az egyes figurák belülről vannak megfogva. A könyv nem fásasztóan aprólékos, stílusa lüktető, drámai. Mert a cselekmény nem hideg szabályok szerint alakul, hanem társadalmi behatások és az emberek egyéni adottságainak dialektikája mozgatja. Zola csak a lényeges és a helyzetre jellemző momentumokat dolgozta fel. A figurák típusokká válnak, akik az író tökéletes leírásában, mint élő mementók emelkednek fel leragadottságukból.

A Germinál felhasználta a naturalizmus kísérletezéseinek minden eredményét. Ami érték és erő volt a naturalizmusban, az mind benne van ebben a könyvben, amely egyszersmind határkö is az író fejlődésében. Ezután a regénye után Zola a tendencírásokhoz közeledik. A három város és a csonka Evangélium már új irányt dokumentálnak. Ezek a prédikációszerű írások akkor keletkeztek, amikor Zola tudatosan kezdett foglalkozni a szocializmussal. Úgy hatnak ezek a könyvek, mintha naplók lennének, amelyekben az író élettapasztalatait, illetve ezeknek a tapasztalatoknak csak a tanulságait mondaná el. Ám a tanulságok megfogalmazása és eszmei tartalma is erőtlen, amiből majdnem bizonyosan arra lehet következtetni, hogy Zola az Evangélium után már nem talált volna új utakat és a szocializmus sem jelentett volna részére megújulásra készítő új élményt.

Zola tipikusan francia vidéki kispolgár, aki a fővárosba kerülve, megütközik a körötte zajló élet fonákságain. Igazságkeresései mögött az erkölcsi felháborodás tudatalatt meghúzódó nagy érzelmi motívuma rejtőzik. Ez a felháborodás a motorja hihetetlen szorgalmának, ez ad erőt munkájához. A mélységes felháborodás a legteljesebben a Germinálban mutatkozik meg. És Zola észre sem veszi, hogy amikor a bányászokat érintő igazságtalanságon felháborodva megírja művét, egyben felfedezi az akkor alakuló munkásosztályt is. Csak épen nem tudja mit csináljon ezzel a felfedezéssel, mert hiszen részére a munkásosztály felfedezése nem azt jelentette, hogy megtalálta a társadalmi fejlődés motorját is. Az ő szemében a munkásság, esetleges másirányú kijeientései ellenére is, alapjában véve csak részvétet igénylő áldozat volt. Igaz, a Pálinka még nem munkásregény, hanem az alkoholtéboly körleírása. Az is igaz, hogy a Germinál már társadalmi keresztmetszet, de ebből még nem lehet a szocializmust illetően messzemenő következtetéseket levonni. A Germinál időszerűsége összefügg a naturalizmus időszerűségével, amennyiben a naturalizmus nemcsak irodalmi irány, hanem világszemlélet is. A naturalizmus a polgársággal együtt alakuló materializmus szemléletének irodalmi formába állása. Ez azonban sohasem jelentett Zolánál politikát, amelynek minden megnyilvánulását szigorúan elutasította magától. Nem törődött azzal sem, hogy az egyház és a

munka

reakció kíméletlenül hadakozott a naturalizmussal, mert Zola minden sorából politikai támadást olvasott ki, az átmenetileg misztikus szemlélet felé közeledő új polgári társadalom rendje ellen. A kispolgár Zola ezzel a renddel nem azonosította magát. De ugyanígy nem azonosíthatta magát természettudományos alapokon nyugvó emberszemlélete és mechanikus materializmusa miatt a szocializmussal sem. Egyedül a *Germinálban* közeledik a modern társadalomszemlélet felé. De ez a regény csak kezdet maradt, messzefénylő útmutató, mely jelzi, merre kellett volna haladni azoknak az utódoknak, akik időben már túljutottak Zola korának mechanikus materialista szemléletén.

De azok a szocialista írók, akik ma is a naturalizmust tartják a valóság ábrázolására legalkalmasabbnak, egyetlen lépéssel sem jutottak túl a *Germinálon*, sőt a naturalizmus elért eredményeit is visszafejlesztették. A naturalizmusnak — némi tendencfrázisok megtoldásával — csak a külsőségeit utánozták. Pedig Zola formalizmusa nem lógott a levegőben, hiszen a tartalom és forma sem egymástól, sem megjelenésük korától nem választható el. A naturalizmus Zola materialisztikus szemléletét reprezentálta. A materializmus Zola idejében forradalom volt: tiltakozás mindenféle olyan metafizika ellen, amely a feudális középkorból maradt vissza s amely dogmatizmusával útját állta a fejlődésnek. Ez a szemlélet közvetlenül nem társadalmi megfontolásokon, hanem gondolkodási formákon alapult. A naturalizmusban az igazság egyenlő a valósággal. A Zola korabeli materializmus a metafizika sematizáló és mindent leegyszerűsítő dogmatizmusával szemben az élet szövevényességét és gazdag szétáramlását, a természet sokoldalúságát akarta kifejezni. Zola emberei az átöröklés törvényeit követve is emberek voltak, vagy legalább is ezer és ezer irányba tendáló érzésekkel és gondolatokkal telített embereknek látszottak.

Az epigonoknál az igazság már a társadalmi eszmék valóságával, illetve a társadalomról alkotott fogalmakkal válik egyenlővé. Ők is materialisták, de az ő materializmusuk már dogma és az általuk értelmezett, illetve megvalósított naturalizmus a Zola által megtagadott metafizikához tér vissza. Az így értelmezett naturalizmus nem veszi figyelembe az életben a „lényegtelen” elemeket, csak a tényeket írja meg s így akar eljutni az „egyedül lényeges és döntően fontos” anyagi valósághoz. Ez a valóság és ezek a tények azonban a Zoláéval ellentétben túl egyszerűek, sematikusak, mert az epigonok a materializmust már csak közgazdasági, és nem mint Zola, természeti értelemben fogják fel. Az ő szemükben a materializmus egyenlő a profittal. Zolánál a társadalomban élő ember útját is inkább a természeti törvények irányítják. Ebben Zola kétségkívül tévedett, mégis sokkal teljesebb képet adhatott az emberről, mint a szocialista epigonok. Hiszen az emberi természeti lény is és Zola impressziói legalább egyoldalúan beállított, részigazságot tartalmaztak. De a materializmus közgazdasági értelmezése az irodalomban még a részletek igazságtartalmát is elfedte. A naturalizmus szocialista epigonjainál az ember megjelenésében közgazdasági lény, homo ökonomikus, aki sem a természeti valóságot, sem a társadalmi összefüggéseket nem jeleníti meg. Amit Marx mint *végső lényeg*et a társadalomra vonatkoztatva megállapított, mindaz nem vihető

egyszerűen át az emberre (ami ellen különben már a maga idejében Engels is tiltakozott, amikor a szubjektív társadalmi tényezők jelentőségét kiemelte). Az irodalomban az ember elsősorban minőség és nem mennyiség. Ennek a minőségnek a megjelenését éppen azok a „lényegtelen”, valójában azonban lényeges pszichológiai és érzelmi momentumok határozzák meg, amelyeket a szocialista írók a „társadalmi valóság” érdekében lefejtettek róla. Amikor tehát ezek az írók a naturalizmust a közgazdasági materializmussal értelmezték, az embert megfosztották a maga emberi valóságától. A metafizika területein kalandoztak ők. Emberi figuráik társadalmi elképzeléseiket illusztrálták. Minden receptre íródott. És természetes, hogy ezek a szabályok szerint készült emberek a társadalomról sem adhattak hü képet, mert a társadalomban is jelen vannak azok a differenciálódott jelenségek, amelyek az ember jellegét meghatározzák. Zola az adott életjelenségekkel utalt a szociális tényezőkre, az utódok szociális elképzelések alapján akartak visszautalni az életre. Ez a visszafelé való menetelés olyan megkötöttséget jelentett a részükre, hogy akaratlanul is igazodni kellett nekik valamilyen normához és állandóan ismételni kellett önmagukat. Valóban, némi kis túlzással azt lehetne mondani, hogy a Zolát „követő” szocialista irodalom majdnem minden alkotásában a *Germinál* ismételte és variálta Zola nagy írói képessége és ereje nélkül. És ezek az „aktuális írások” azután egyik napról a másikra érdektelenné váltak, elmerültek a feledés sötétjében. Hiszen az epigonok még a pontos, lelkiismeretes, felelősségteljes munkamódszerében sem követték Zolát.

Amikor Zola jegyzeteket készít regényéhez a város különböző helyein, akaratlanul is a riport, az aktualitás felé tolódik. Természetes, ez a riportanyag az író kezében csak nyersanyag, amelyet művészete felemel az aktualitás szintjéről. A *Germinál* értékét nemcsak aktualitásával, hanem korszerűségével sem mérhetjük le. A korszerűség, mint meghatározás revízióra szorul, mert ma már nem fejezi ki azt, amit a szóval mondani akarunk. Az irodalmi és művészi alkotásokat a korszerűség fogalmával már nem értékelhetjük, hanem csak a helyüket határozhatjuk meg a térben és az időben. Azt lehet mondani, nem mindig az az érték, ami „korszerű”. Viszont, ahhoz, hogy a művészi alkotásokat érdemük szerint értékelhessük, azoknak korszerűeknek kell lenniük. Tolsztoj Háború és Békéje, Petőfi és Ady versei éppen úgy mint a *Germinál* is, több mint korszerű alkotások, de nem sablonosan értelmezett „örök emberi” tartalmuk miatt váltak időtlenné. Ezek a művek nem határoznak el és nem rögzítenek meg semmit sem korukból, mint valami történelmi munka. Nagyságuk abban van, hogy az élet lényegét bizonyos korban, bizonyos szempontból maradéktalanul kifejezik. Nem eseményeket írnak le, hanem alkotóképességükkel valami olyasmit dokumentálnak, amelynek jelentősége túlhaladja korukat. Ezért van az, hogy az epigonok nem tudnak felszabadulni Zola hatása alól sem, s hogy írásaikban ők is újra és újra fel akarják fedezni a Zola által már egyszer felfedezett munkásságot.

Kétségtelen, a Zolához hasonló törvényfogalmazók hatása nem tűnik el nyomtalanul. Az ő eredményeikkel akkor is számolni kell, ha azokban sok a tévedés. Későbbi koroknak azonban nem a múlt törvé-

nyeinek vak tiszteletében és utánzásában, hanem a törvényszerűségek új megfogalmazásában, illetve kiegészítésében kell folytatni az elődök alkotásait. Zola a Germinálban a nyers kőből kifaragta a munkásság nyers alakját. Az utódoknak annyiban kellett volna a naturalizmust továbbfejleszteni, amilyen mértékben az élmény jutott döntő szerephez az írásművekben.

Mai szemmel nézve a naturalizmusban már nem a materializmus, hanem az igazság kutatására, a valóság könyörtelen leleplezésére való törekvés a fontos. Ezt a munkát Zola a maga idejében csak a materializmus éles kidomborításával végezhetné el. Ma egészen más a helyzet. Ma a materializmus nagy általánosságban az uralkodó rendszer szemlélete. És a szocialista íróknak ezzel szemben, a szellem alkotó realitását kellett volna dokumentálni. Amikor a reakció ma lélekről és misztikáról beszél, nem a lélektelen matériát támadja, hanem a valóságot leplezi, illetve saját, nagyon is materialista szemléletét védelmezi. Nem arról van szó, hogy a szocialista írók megtagadják a materializmus igazságait. Hanem arról, hogy ma a valóságot nem a mechanikus materializmus sablonjaival, hanem az anyag meglelkesítésével, az élet pszichikai és érzelmi tényezőinek a kidomborításával lehet átütő erővel kifejezni.

Ma már látjuk, hogy a naturalizmus nagy öröksége Zola célkitűzéseiben keresendő. Ez a célkitűzés sohasem volt olyan aktuális, mint a mai zavaros napokban. A Germinál félévszázados jubileuma időszerű kérdéseket vet fel, amelyek sürgősen feleletre várnak. Mi pedig ismerjük be: íróink közül nagyon kevesen követik azt az utat, amelynek irányát a Germinál fénylő valósága mutatja.

Gró Lajos

Henry Barbusse meghalt

*Két napja, hogy lefogták fönnakadt szemed
és puha kendővel állad fölötötték.
Nyirkos testedet megmosták fürge kezek
és most tisztán fekszel, tiszta élted után.*

*Balkezed melledre tették s balkezedre
tollas jobbkezed. Így fekszel. Hallgatagon
vonul a nép előtted el. Két napja, hogy
halott vagy és holnapra már tenvényi por.*

*Tenyérszori por csak, de számos eljövendő
mozdulatnak apja a harcban, mely közös.
S a harc után a hajló nyárban lobogva
fölmutat majdan az ifjú emlékezet.*

*Oly messze vagy. Fedetlen fővel hallgattam,
hogy elért a hír s már régóta ülök itt.
Nehéz köd száll le lassan, minden eltűnik
s pályában lélezkedik az újuló világ.*

(1935. szeptember 1.)

Radnóti Miklós

A XIII. nemzetközi zeneünnepély

1371

Az Új Zene Nemzetközi Társasága az idén Prágában rendezte XIII. zeneünnepélyét. Néhány sorban a budapesti napisajtó is hírt adott arról a sok bizonytalanságról, amely Karlsbad lemondása után a zeneünnepély megtartása körül annyi szóbeszédre adott alkalmat külföldön és természetesen Prágában is. És joggal, hiszen gyanítani lehetett, hogy az anyagi okok mögött, amelyre Karlsbad az utolsó pillanatban hivatkozott, sokkal súlyosabb megítélés alá eső, egyéni érdekeknek szolgáló, a népek békés együttműködését folytonosan meggátló napipolitika is szerepet játszott. Ugyancsak szerepet játszott aktívabb formában is, *Strauss Richard* vezetése alatt Vichyben (a prágai zeneünnepséggel pontosan egyidőben) megrendezett „árja” ünnepi hét, melynek résztvevői a tudományban és művészetben is ugyanazokkal a diktatórikus eszközökkel akarják mondvacsinált céljaikat elérni, mint amikkel a napipolitika porondján hadakoznak. Ám talán „de gustibus non est disputandum”. Voltak viszont jónéhányan s úgylátszik épp az erősek, akiket szellemük Prágába vonzott és akik a prágai zeneünnepélyen egy hétre az igazi nemzetköziség szabad, demokratikus, nyugati légkörét teremtették meg. És ennek a légkörnek megteremtésében nem kis része volt a csehszlovák alcsopornak, meg az áldozatra kész prágai kultuskormány képviselőjének, akik egyéni érdekeket félretéve, pénzt, fáradságot nem kímélve, buzgólkodtak a siker érdekében.

A műsor három operaelőadásból (*O. Ostrčila: Honza királysága*, *O. Jeremiás: Karamazof testvérek*, *L. Janáček: Jenufa*), két zenekari hangversenyből (a tervezett harmadik a már rendelkezésre álló rövid idő miatt elmaradt) és két kamara-estből állt.

Stilusok, irányok nagy változatosságban sorakoztak egymásmellé. És ha nem is képviselt minden stílust a „fej” — olyan koncepciójú mester, mint *Schönberg* — mégis pontosan megérződött az epigonok munkáin keresztül is, hogy melyik „fejhez” tartoznak. A bemutatott 28 szerző közt akadt sok közepes, sőt közepesen aluli is. „Egyéniség” meg éppen kevés! De a fejlődés vonala, a nemzeti sajtóságokon túl ma már egy mind élesebben kidomborodó zenei nyelv megalkotására irányul. Törekvés a tiszta dolgozásmódra, pontosan fogalmazásra, formai átlátszóságra, a mondanivalónak megszűrésére és a kifejezésben minden felesleges sallangtól való megszabadításra, röviden, hogy divatos szólammal éljek, „neoklasszicizmusra”. Mindez kiviláglott a művekből. De kiviláglott az is, hogy ez a neoklasszicizmus már nem a *Hindemithék* száraz, csak a stílus külsőségeket átvevő, kissé felelőtlen muzsikálása, hanem annál melegebb, emberibb, a latin kultúra szálaival átszőtt finomabb szövetű zenélés.

Igy mindjárt az olaszok, a *Casella* nyomdokain haladó *Luigi Dallapiccola* (Divertimento négy tételben, szopránra és öt hangszerre), meg *Goffredo Petrassi* (Bevezetés és Allegro hegedűre meg kamarazeneikarra). Ők a klasszikus ideálokat ugyanúgy a XVIII. század olasz muzsikája stíluslemeinek másolásával vélik elérni, mint ahogy *Hindemith* tette ezt egy periódusában *Bach*-al. Csakhogy az olaszoknak nagy szerencsájuk latinságuk: írásmódjuk kevésbé papírosízzal terhes, mozgékonyabb, könnyedebb, derültebb, ennél fogva egészségesebb, mint *Hindemithéké* volt.

A másik oldalon állnak azok a klasszicizálók, akiknek stílusát nem kötik merev sablonok, mint az előbbieket, hanem akiknek klasszikus szemlélete több egyéni meglátással, mélyebb átéléssel gazdagodva domborodik ki. Ide számít

munka

az angol *Alan Bush* (vonósnégyes), meg *Elisabeth Maconchy* (Preludium Közjáték és Fuga 2 hegedűre), a prágai német *Fidelio Finke* (Concertino két zongorára), a svájci *Willy Burkhard* (Fantázia vonószzenekarra), a fiatal szlovák *Alexander Moyzes* (Fúvósötös).

Különösen hatott ebben a józan atmoszférában elfinomult romantikájával *Schönberg*, meg azok, akik az ő dogmáit magukévé téve, jutottak el egy olyan steril, desztillált alapozhoz, amelyben körbe-körbe keringenek s az új generáció szemléletében inkább egzotikus csodabogaraknak, mint normális életfunkciókat végző élőlényeknek hatnak. Így elsősorban *Webern*, azután *Alban Berg* és *Alois Haba*. Hármuk közül kétségkívül *A. Berg* („Lulu” szvit) jutott a realitáshoz legközelebb, míg *Webern* (Koncert kilenc hangszerre) a schönbergi ideálokat ad absurdum vive, egy meglehetősen érzékelhetetlen világba sáncolta el magát. *Al. Haba* sok miszticizmussal megterhelt, hosszú és bonyolult szimfónikus költeménye, „Az élet útja”, széteső kompozíció, ellenben egy házikoncerten hallott sirató-éneke a negyedhangrendszerben komponált „Matka” c. operából nagyon tetszett. Egyáltalán, van *Habanak* az ő negyedhangrendszerébe vetett feltétlen, izzó hitében valami tiszteletreméltó, ami megkapja az embert. Ám azért mintha ők, Mester s tanítványok, már mind kissé anakronisztikusan hatnának. A háború utáni idők forrongásai, izmusai, amik akkor annyira kellettek és hatottak, ma már lehiggadtak, bizonyos állandó értékek minden művészetben kitermelődtek, ők pedig még mindig annál a forradalomnál tartanak.

Kétségtelen pl., hogy ebből az iskolából a magyar *Jemnitz Sándor* jutott el a legegészségesebb területre, talán éppen egy olyan robbanó vitalitással telített magasrendű zeneiség hatása folytán, amelynek spiritus rectora minden hivatalos ármánykodás dacára is *Bartók Béla*.

A művek előadása általában kifogástalan volt. A zenekari koncerteken a Rádió zenekara, meg a prágai Filharmónia játszott. Az együttesek közül ki kell emelni a remekül muzsikáló Prágai Fúvósötöst, a Prágai Vonósnégyest és talán legelsősorban a frappáns sikert aratott Új Magyar Vonósnégyest (*Végh S., Szervánszky P., Koromzay D., Palotai V.*), akik *A. Bush* és e sorok írójának vonósnégyesét játszották kifogástalanul. A dirigensek élén *H. Scherchen, V. Talich K. Ančerl, Széll György*. Az énekesnők közül a ragyogó muzikalitású művésznő, *J. Nussy-Bächerová* asszony, aki *A. Berg* „Lulu” szvittjének rendkívül nehéz szoprán szólóját énekelte. Zongoristák: *dr. K. Reiner, R. Firkušny, F. Langer, Kalix Jenő*. A hegedűsök közül *R. Kolisch, E. Pierangeli, O. Pernel, A. Mangeot*. Végül meg kell említeni még *E. Rölz-Bezecny* hárfaművésznőt, *Jemnitz* szonátájának kiváló előadóját.

Befejezésül néhány szót a külsőségekről: kitűnő rendezés (minket talán külön érdekelhet az a szeretetteljes tónus, amivel a házigazdák fogadtak!), óriási érdeklődés, zsúfolt termek, *Haba* negyedhangú zenéjét háziestélyen hallgató miniszter, emelkedett nemzetközi szellem. Ezután, akinek kedve van rá, gondolkozzék fölötte, hogy Budapesten miért nem lehet ilyen zeneünnepélyt rendezni, amelyért pedig, hogy jövőre hol legyen, a nemzetközi delegációs ülésen most Barcelona meg Moszkva elkeseredetten harcolt egymással. A magyar delegáció mindenestre kénytelen volt zavartan hallgatni, mikor néhány külföldi aziránt érdeklődött, hogy a zenekultúrájáról oly híres Budapest, miért nem ajánlja fel egyszer már szintén a Festival megrendezését. Mit felelhettünk volna?

Veress Sándor

A közkeletű „iskolás” történetírói módszer legfőbb hibája az volt, hogy a számtalan összetevő eredményeként létrejött eseményeket, a klimatikus, geológiai, néprajzi, gazdasági, lélektani, stb. okokat figyelmen kívül hagyva, kizárólag egyes, az állami élet irányításában tevékenyen résztvevő személyek vélt, vagy valóságos cselekedeteiből állította össze. Hibáikat és gyarlóságait — amelyeket kizárólag emberi gyöngeségeknek tartott — lehetőleg elhallgatva, gondolatvilágukat nem annak a kornak, hanem a jelenkornak távlatába állítva be, teljesen hamis és torz képet adott. Ez volt az ú. n. heroikus történeti módszer, amellyel generációk szemléletét sikerült még az iskolákban hamis útra terelni. Kedvezett ennek a történeti módszernek, hogy teljesen beleillett az uralkodó osztályok sovíniszta és túlzó-nacionalista ideológiai rendszerébe és így kitűnő eszköznek bizonyult az egyéb „nemzetnevelő” módszerek sorában. Hogy ez az illuzionizmus mit eredményezett, azt részben az eddigi események illusztrálják, de hatása teljes egészében még ma sem mutatkozott meg.

Ez ellen a heroikus történeti módszer ellen elsőnek az ú. n. marxista történetírás vette fel a harcot, a múlt század derekán. Maga Marx és Engels számos történelmi monográfiájukban iskolapéldáját adták ennek a „materialista” történeti szemléletnek, amely azonban követőiknél mindinkább dogmatikussá és mechanisztikussá vált. Hovatovább ellentétét adták a heroikus történetírásnak, személyek szerepét, jelentőségét, az események alakulására gyakorolt befolyását egyáltalán nem értékelve, kizárólag a gazdálkodás mikénti alakulásából magyarázták és vezették le az eseményeket. A merev szükségszerűség törvényét hirdetve, tagadták az egyéni iniciatívát, tagadták, hogy egyéneknek felbukkanása és szerepe egyéb volna, mint egy-egy szem a szükségszerűség láncolatában, s állították, hogy egyesek lététől vagy nem lététől függetlenül is, minden ment volna a maga előre determinált útján.

A marxista történetírói módszernek ezzel a túlzásbavító dogmatizmusával gyökeres szakítást jelent Artur Rosenbergnek a német köztársaság keletkezéséről és történetéről írott két könyve.*)

Kénytelenek vagyunk ehelyütt — mielőtt történeti módszerét méltatnánk — az író egyéni képességeit is értékelni, amikor kiemeljük, különösen könyvének második kötetével kapcsolatban, hogy rendkívül ritka írói és emberi képességek szükségesek ahhoz, hogy valaki egy csak most lezáródott 15 éves korszak történetét olyan áttekintéssel és a szükséges távlat oly biztoskezü felvázolásával tudja megadni, amint azt Rosenberg tette. All ez különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy Rosenberg oly 15 év történetét írta meg, amely idő alatt ő maga is aktíve részt vett a politikában.

Feladata kettős volt. Vissza kellett vezetnie a történetírást eredeti marxista módszeréhez, s ezt a módszert alkalmaznia kellett a közelmúltnak részint még aktuálisan ható, de a kortársak érdeklődésére mindenképen számot tartó tevékenységi korszakára.

Amennyiben eddig a szocialista mozgalom marxista történetírói személyek jelentőségét értékelni tudták, ezt mindig csak saját sors- és eszmétársaikkal szemben tették meg, legtöbbszörre belésvé ugyanabba a kárhuzatos heroista

*) Die Entstehung der deutschen Republik. — Die Geschichte der deutschen Republik.

szemléletbe, amelyet a polgári történetírásnál hibáztattak. Rosenberg nem tesz ilyen megkülönböztetést, s ha személyek szerepéről és működésük értékeléséről van szó, akkor Rosa Luxemburg vagy Liebknecht tévedéseire és hibáira építi rámutat, mint pl. Stresemannak vagy bármely polgári, császári politikusnak helyes vagy téves cselekedeteire.

Helyes érzéssel világít rá a német köztársaság rövid pályafutása alatt tömeglélektani, világgazdasági tényezők eseményeket alakító jelentőségére és befolyására, de kimutatja azt is, hogy személyek, akik intező pozícióban voltak, cselekvéseikkel és mulasztásaikkal mennyire és mennyiben hatottak közre az események alakításában. Kimutatta a gazdasági, tömeglélektani tényezők és a vezető egyéniségek szerepének és ténykedéseinek kölcsönhatását.

Azok, akik eddig marxista részről a német köztársaság történetével és korai elbukásával foglalkoztak, a kérdést kizárólag párt szempontból vizsgálták, s az egyik párt igyekezett a felelősséget a másikra áthárítani. Rosenberg szakít ezzel a történelemíróhoz méltatlan módszerrel és az események szerves összefüggéseinek boncolásánál minden esetben kimutatja, hogy ki mikor követett el hibát, mikor és miért mulasztottak el kedvező alkalmakat, kiméletlenül megállapítja a felelősséget ott, ahol az pártokon vagy egyéneken múlt, de rávilágít olyan tényezőkre is, melyekkel szemben ezek tehetetlenek voltak.

Igy kimutatja, hogy egyenesen fatális módon játszott közre a weimari köztársaság korai elbukásánál az a körülmény, hogy egyes vezető helyen álló politikusok természetes vagy erőszakos uton akkor távoztak, vagy távolítottak el helyükről, amikor a legnagyobb szükség volt rájuk. Stresemann és Paul Levi halálára gondolt és Luxemburg, Liebknecht, Rathenau megöletésére. A köztársaság válságos korszakában távoztak el, s nem volt politikus, aki helyükre lépve, megakadályozhatta volna az erők eltolódását.

Nagy érdeme, hogy a német szocialdemokrácia szerepének, jelentőségének felismerése és helyes értékelése szempontjából rengeteg dokumentumot nyújt, melyek alkalmasak arra, hogy segítségükkel az illúziók téves értékelések és megítélések zűrzavarát tisztázzuk.

Hivatkozik Rosenberg az 1848-as marx—engelsi politikára is, és ennek nyomán jelenti ki, hogy Németországban a szocializmus nem utolsó sorban azért vesztette el pozícióját, s hatalmával azért nem tudott élni, mert nem volt átfogó nemzeti politikája. Itt mutatkozott meg az, hogy mennyire káros volt a marxizmus eldogmatizálódása. Más eszközökkel kell a hatalomért küzdeni és megint más eszközök azok, amelyek a bármi módon megszerzett hatalom hirdetésében bizonyos időkben a kormányzásra alkalmasak. Ha nem is volt a szocialista pártoknak a köztársaságon belül abszolút többségük, az irányítást magukhoz kellett volna ragadniok. Ezt az irányítást azonban csak megfelelően átfogó nemzeti politikával érheték volna el. A háborúutáni évek nacionalista hulláma, a nemzeti öntudatra ébredés korszaka éppen ezt a jelszót tették átütő erővé, amely a szocialista pártok kezében a hatalom biztos megőrzésének és széles polgári tömegek megnyerésének eszközévé válhatott volna, de mert merev és szűklátókörű politikát folytatva, elvetették — ellenfeleik kezében a leghatalmasabb fegyverre s egyúttal győzelmük eszközévé lett. A német szocialista politika azért mondott többek között csődöt, Rosenberg szerint, mert megőrizte osztályelzárkózottságát ott, ahol sokkal szélesebb alapon kellett volna a munkásság irányítása és vezetése mellett szocialista politikát csinálni.

Rosenberg könyveinek gazdag adattára és a szerző gondolkodásra serkentő kritikai szempontjai figyelemreméltó értéket jelentenek a szocialista történetírás területén.

Tamássi György

„KORUNK”, tizenkét fiatal költő, 1935.

Ha a mai versíró sokadalmat hasonlítani akarnám, meglehetősen egyszintű lapályt kellene mondanom, ahol csak szétfolyó egyenességet látok, esetleg bizonytalan dombhátaikat, de sehol határozott, kemény hegynék szökkenés. A legfeltűnőbb, hogy hiányzik a tájrészletek *jellegzetessége*. A mai fiatal, magyar költészet bántóan egysíkú. Megelégszik egészen apró tipizálódással, amit az egyén, a versíró gondosan ápol és őriz, a „lényegen” pedig testvériesen megosztóznak. Vagy talán nincs is lényeg? A mondanivaló egy író euvrején belül legszélsőségesebben változik, anélkül, hogy horizontot nyitna. A városról beszél és képe falusi, mert csalogatja a szó zamatja, máskor éppen kierőszakolja magát érzelmi környezetéből és az elképzelés, a beleélés líráját írja. Szóval ott tartunk, ahova Bajza eljutott, mikor az apáca keserűt panaszolja. A témának az elszíntelenedése és ideges ingadozása talán abból következik, hogy a mai lírában csökkent a jelentősége a tartalomnak. Talán egész háttérbe szorította maga a nyelv, mely önmagában is lehet líra, a verstechnika, mely felülemeli zeneiségében a verset a tartalmi kötöttségen. De ezt sem mondhatjuk. A „Korunk” költői között, a kamaszosan friss, néha túlzottan szógazdag Radnóti Miklós kivételével nincs nyelvész. Nem mondhatom annak Zek Zoltánt egyszer kitapintott és azóta buzgón gyakorolt dallamos formájával, sem Forgácsot, ki a megszokott és meghonosodott versformákba illeszti bele ügyesen magát. A többiről nem is beszélve. Azért nincs hiba a ritmikusság körül sem. Szabályos, nem sérti a fület, csak éppen ásitóan unalmas. Arra gondolhatunk, hogy a kor, „Korunk” ideológiája követel ilyen költészetet. Lehet, hogy az erősen dinamikus és drámai líraiság után a csendes meditáció, tájhangulat, egy kollektivitásba oltott egyéni elhalkulás a természetes. Mert ez a „Korunk” költői között általánosságban egyező **jelenség**. Csakhogy a teremtő költészet az ideológiát is önmagából termeli. Itt pedig, mintha csöndes idézet volna minden. Sértő Kálmán a divatossá vált népiességet képviseli, de ez sem teszi erősebbé, vagy színesebbé a többinél, legföljebb gorombábbá és kezdetlegesebbé. Hajnal Anna egyszerű, komoly hangja fölfigyelteti az olvasót: S végül a groteszkség az, ami legerősebben kiütözközik „Korunk” verseiből. Esetleg csak egy kihagyott szóban, vagy mondatfűzésben, leginkább pedig tüzdelt képekben. És ez talán a fiatalok költészetének legmagasabb dombja, ahonnan Jákob létráját lehetne építeni, az új hangot, melyet ma a szentimentalizmustól irtózó cinikus intellektualizmus keres.

Keleti Jenő: Ünnepe délután

Halk beszédű felmondása régi emlékeknek. Halvány olajsín holland tájképre hasonlít. Pedig modern versek. Szétszakított, kissé exaltált szabad menettel és különös intuitív szemlélettel. Témája akármiről szól: önmaga, az élet pedig bánatos színpal hozzá. Egyszerűsége védi a szentimentalizmustól. Nem emelkedik kínzó töprengésekbe és dühös kívánságokban nem toporzékol. Attitűdje rezignáció, de képei elevenek, mozgékonyak. A csend összeszorított szájjal dudol, az éji szél a fákkal szeretkezik, — minden alakot ölt és egészen diszkrét erotikumot lehel. Megállapíthatnánk a sorok között szövésű hibát, egy-egy buktatott gondolatot, de még ez is beleillik ebbe a hangulatba, mely feltétlen bánatával, fiatalos nekiszánást bizonyít.

 munka

Szabados András: Hajnalra köszöntlek

Keményre edzett gondolatok, fegyelmezett megfogalmazásban. Világnézete határozott és lázadó nyelvkészletétől erősítve, természetesen hat. Nem keresem a párhuzamot, mégis Radnóti hatása szembetűnő, főképp képválogatásában és modorában. „Tapsolva fut a szél, — s pattint és álmosan hajlik már a vetés is”. Az érzés tárgyilagos képei mögül feszül és lefojtott erőt sejtet. A mondanivaló gyakran elragadja a verset, még a formai tökéletesség rovására is. Értéke egyelőre éppen ebben a sorok mögül ki-kicsapó szenvedélyességben van.

Szőnyi Magda: Falak között

A cím determinálja egyúttal a területet is, ameddig ez a líra terjed. Suta sorokkal, mozsarán koppantó benszülött asszonyok egydallamú énekét idézi. Megpihen és aztán újra kezd. Egy összeűzött strófájú vers az egész kötet. Asszonylira, anélkül, hogy tükörnéző lenne. Deklamáló szerkezetével nem tud mélyebb, tartósabb hatást kelteni, mert érzése gyakran félrecsúszik a szavakban. A kötetet kottázni kellene és föléje írni: andane sine varietá.

Vészi Endre: Végy oltalmadba

A gerjedő fiatalság bő áradatúvá teszi. Zuhognak a szavak folytonosan tülekedve, mert nyomukban már az új megfogalmazott gondolat jelentkezik. Ez okozza a gyakran előforduló pontatlanságot, vagy éppen a banalitást. Nem ér rá keresni felbukkanó képei között. Pedig erős az érzékeltető ereje. „Haragodnak ásd el éles fegyverét”, „Csattogtasd fogad kemény acélját.” Eljágyulása keserűség. Kamaszos ez a költészet, furcsán, panaszkodó hetvenkedésével, mely gyakran kötött formába gyömöszölődik ugyan, de érezhetően nehezen tűri ezt a kötöttséget.

Bánáti Oszkár

Az öncsonkító irodalom

címen Ignótus Pál október 21-én előadást tartott a Zeneakadémián. Ignótus Pál mint a baloldali polgári irodalom egyik szóvivője az urbanizmus, az új humanizmus nevében felelősségtudattal és határozottan állást foglalt az úgynevezett „új szellemi front” fiatal íróinak népieskedő irodalma és kétértelmű politizálására ellen. Sok mindenben nem vagyunk egy nézetben Ignótus Pállal, azt is le kell szögeznünk, hogy saját polgári álláspontját nem támasztotta alá eléggé tárgyyszerű és pontosan megfogalmazott érvekkel, ennek ellenére azonban maga az előadás ténye a humanista politika és a haladó irodalom ügyét szolgálta.

A szerkesztőség.

munka

társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: Kassák Lajos ● felelős kiadó: Falus Ervin ● szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. bulcsu-u. 19. II 7. ● csehszlovákiában: Jelen Mihály, Bratislava, Prayova 8. ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: Lombár L.